
ΕΙΔΗΣΕΙΣ

4ο Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο.— Τὰ κρητολογικὰ συνέδρια ἔχουν ἐπιβληθεῖ διεθνῶς ἀπὸ τὸ πρῶτο κιόλας τῆς σειρᾶς, ποὺ ἔγινε στὸ Ἡράκλειο τὸ 1961. Ἀπὸ τότε ἐπαναλαμβάνονται κάθε πέντε χρόνια μὲ μεγάλη ἐπιτυχίᾳ καὶ αὐξουσα συμμετοχὴ συνέδρων. Στὸ τελευταῖο (Ἡράκλειο, 29 Αὐγούστου - 3 Σεπτεμβρίου 1976), ποὺ ἐπιβεβαίωσε τὴ φήμη καὶ τὶς τάσεις τῶν προηγουμένων, ἔλαβαν μέρος 270 σύνεδροι ἀπὸ 17 χῶρες. Κατὰ τὰ καθιερωμένα, χωρίστηκε σὲ τρία τμῆματα: Α', δι Κρητικὸς πολιτισμὸς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα· Β', δι Κρητικὸς πολιτισμὸς κατὰ τοὺς μέσους χρόνους (βυζαντινὴ ἐποχὴ καὶ βενετοκρατία)· Γ', δι Κρητικὸς πολιτισμὸς κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους (Τουρκοκρατία καὶ 20δὲ αἰώνας). Ἡ δολοφονεία συνῆλθε πέντε φορές: γιὰ τὴν ἐναρκτήρια καὶ καταληκτήρια συνέδρια καὶ γιὰ τὴν ἀκρόαση διαλέξεων ποὺ δόθηκαν ἀπὸ συνέδρους: τὸν καθηγητὴ κ. Ν. Παναγιωτάκη, μὲ θέμα «Ο ποιητὴς τοῦ Ἐρωτόκριτου», τὸν καθηγητὴ κ. Ν. Πλάτωνα, μὲ θέμα «Ζάκρος», καὶ τὸν καθηγητὴ κ. Ι. Χασιώτη, μὲ θέμα «Ἡ τελευταία φάση τῆς πολιτικῆς σταδιοδρομίας τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου». Οἱ δλομέλειες συγκεντρώθηκαν στὴ βασιλικὴ τοῦ Ἅγιου Μάρκου, στὸ Ἡράκλειο, ἐκτὸς ἀπὸ ἑκείνη ποὺ ἄκουσε τὴ διάλεξη τοῦ κ. Πλάτωνα, ἡ δοπιὰ ἔγινε στὴ Σητεία, κατὰ τὴν ἐκδρομὴ πρὸς Ζάκρο. Τὰ τμῆματα συνεδρίασαν σὲ αἴθουσες τοῦ «Κούλε», τοῦ ἐνετικοῦ πύργου στὸ λιμάνι τοῦ Ἡρακλείου. Ἡ ἐκλογὴ αὐτῶν τῶν χώρων ἦταν πολὺ ἐπιτυχημένη, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς τεχνικὲς ἐλλείψεις ποὺ παρουσιάζαν καὶ ποὺ ἀντιμετωπίστηκαν μὲ καλὴ διάθεση καὶ κατανόση.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐκδρομὴ στὸ Ζάκρο καὶ διάφορες συνεστιάσεις ποὺ προσφέρθηκαν ἀπὸ τὸ δῆμο τοῦ Ἡρακλείου καὶ τὴν δργανωτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ συνεδρίου, οἱ μετέχοντες καὶ οἱ συνοδοί τοὺς παρακολούθησαν παράσταση τῆς Πανώραμας, ποὺ δόθηκε στὸ δῶμα τοῦ «Κούλε», μέσα στὸ ὑποβλητικὸ σκηνικὸ τῶν ἐπάλξεων καὶ τῆς φεγγαρόφωτης νύχτας.

“Οπως καὶ στὰ προηγούμενα συνέδρια, ἡ μεγαλύτερη συμμετοχὴ συνέδρων γενικά καὶ ξένων συνέδρων εἰδικότερα σημειώθηκε στὸ Α' τμῆμα (Ἀρχαῖοι Χρόνοι), δοπιὰ προαναγγέλθηκαν 76 ἀνακοινώσεις καὶ παρουσιάστηκαν σχεδὸν δλες. Οἱ 60 ἀπὸ αὐτὲς ἀφοροῦσαν σὲ θέματα τῶν νεολιθικῶν καὶ τῶν μινωικῶν χρόνων, οἱ ὑπόλοιπες σὲ ζητήματα τῶν ἄλλων ἐποχῶν τῆς ἀρχαιότητας. Οἱ πιὸ πολλές εἶχαν πολὺ μεγάλο ἐνδιαφέρον, εἴτε γιατὶ ἐμφάνισαν νέο ὑλικό, εἴτε γιατὶ πρότειναν πειστικὲς ἡ τουλάχιστον ἀξιοπρόσεκτες ἔρμηνες ἢ ἀπόψεις.

Στὸ Β' τμῆμα (Μέσοι χρόνοι) ἔγιναν 50 περίπου ἀνακοινώσεις, ἀπὸ τὶς δοποὶς οἱ περισσότερες ἀναφέρονταν στὴ λογοτεχνίᾳ τῆς κρητικῆς ἀκμῆς. Σημαντικὰ καινούργια στοιχεῖα πρόσφερε ἡ κοινὴ ἀνακοίνωση τοῦ καθηγητὴ Μ. Μανούσακα καὶ τοῦ Ὁλλανδοῦ νεοελληνιστὴ A. van Gemert γιὰ τὸν Στέφανο Σαχλίκην· ἡ ἔρευνά τους ἀποδεικνύει διτὶ δι Κρητικὸς ποιητὴς δὲν ἔζησε στὰ τέλη τοῦ 15ου αἰ., δημοσίευσε δὲ τότε τὴν ἀρχὴν τῆς δομοιοκαταληξίας στὴν ἐλληνικὴ ποίηση ἔναν αἰώνα νωρίτερα. Μεγάλο ἐνδιαφέρον συγκέντρωσαν καὶ οἱ ἀνακοινώσεις γύρω στὸν Βιτσέντζο Κορνάρο καὶ τὸν Ἐρωτόκριτο, Ιδίως δὲ πρὸς τὸ ἐπίμαχο σημεῖο τῆς ἀκριβέστερης χρονολόγησης τοῦ ἔργου· ἐκτὸς ἀπὸ τὴν δομήν τοῦ καθηγητὴ Ν. Παναγιωτάκη, ἐνδιαφέρουσα γιὰ τὶς ἀπόψεις τῆς ἦταν ἡ ἀνακοίνωση τοῦ Σπ. Εὐαγγελάτου, δοποὶς ὑπο-

στήριξε δτι δ ποιητής είχε ύπόψη του τὴν ιταλική ἔμμετρη διασκευὴ τοῦ Albani, πράγμα ποὺ ἔχει ἀποφασιστικὴ σημασία γιὰ τὴ χρονολόγηση. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ καὶ ἡ ἀνακοίνωση τοῦ γεραροῦ ἀλησμόνητου καθηγητῆ καὶ ἀκαδημαϊκοῦ Γ. Α. Μέγα γιὰ τὴν Παλαιὰ καὶ Νέα Διαθήκη, ποὺ ἦταν μία ἀπὸ τὶς τελευταῖς ἔμφανίσεις του, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του.

Στὸ Γ' τμῆμα (Νέοι χρόνοι) ἔγιναν πάνω ἀπὸ 45 ἀνακοινώσεις, ποὺ ἀναφέρονταν στὰ μνημεῖα τοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ στὴν Ιστορία καὶ σὲ ἄλλες μορφὲς τῆς τέχνης καὶ τῆς ζωῆς, ὅπως, π.χ., ἡ μουσική, δ χορὸς κτλ. Ἐνδιαφέρον είχε ἡ ἀνακοίνωση τοῦ γνωστοῦ Ἐλβετοῦ λαογράφου καὶ μουσικολόγου Samuel Baud-Bovy γιὰ τὸν «σκοποὺς τῆς „ρίμας” καὶ τοῦ Ρωτόκριτου». Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀνέημένο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν Καζαντζάκη, δύο ἀνακοινώσεις, τοῦ καθηγητῆ Γ. Π. Σαββίδη καὶ τῆς κυρίας Ἐλένης Τσαντσάνογλου, ποὺ ἀναφέρονταν στὸν «Κρητικὸ» τοῦ Σολωμοῦ, ἔφεραν στὸ φῶς σημαντικὰ νέα στοιχεῖα γύρω ἀπὸ τὸ ἔργο καὶ ἀπὸ μιὰ ἀδιερεύνητη σύγχρονη σατιρικο-λυρικὴ σύνθεση τοῦ ποιητῆ, ποὺ τμῆμα τῆς ἀποτελοῦσε καὶ δ «Κρητικό».

Δίπλα στὸ πλήθος καὶ τὴν ὑψηλὴ ποιότητα τῶν ἀνακοινώσεων καὶ στὰ τρία τμῆματα, πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἡ ἔντονη παρουσία, δίπλα στοὺς παλαιότερους, καὶ πολλὰν νέων ἐρευνητῶν, ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἔξωτερικό. Ἡ συνάντηση τῶν ἔνων νεοελληνιστῶν στὴ Θεσσαλονίκη, ἔνα μῆνα πρωτύτερα, καὶ τὸ συνεχόμενο IE' Βυζαντινολογικὸ Συνέδριο (5-11 Σεπτεμβρίου στὴν Ἀθήνα) ἐπέδρασε εὐνοϊκά στὴν ἀντιπροσωπευτικὴ παρουσία ἐπιστημονικοῦ δυναμικοῦ ἀπὸ δύο δύο τὸν κόσμο. Ἡ παρουσία τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ τῶν ἀλλων ἐρευνητικῶν τῆς κέντρων ἦταν ἀνέημένη: πάνω ἀπὸ 40 ἐρευνητές (διμότιμοι καθηγητές, καθηγητές, ἐπιστημονικὸ διδακτικὸ προσωπικὸ κτλ.) πήραν μέρος στὸ συνέδριο.

Τὸ Κρητολογικὸ Συνέδριο συνέπεσε καὶ μὲ τὴν ἴδρυση τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης. Ἔτσι πολλοὶ ὀπὸ τοὺς ὀδιλητές στὴν ἐναρκτήρια καὶ στὴν καταληκτήρια συνεδρίασην ὑπογράμμισαν τὸ γεγονός καὶ τόνισαν τὴ σημασία του, καὶ ἡ Ὀλομέλεια σὲ ψήφισμά της, χαιρέτισε μὲ ἐνθουσιασμὸ τὴν ἴδρυση τοῦ Πανεπιστημίου μὲ ἔδρα τὸ Ρέθυμνο καὶ μὲ σχολές στὸ Ρέθυμνο καὶ στὸ Ἡράκλειο, καὶ πρόσθεσε δτι ἡ ἴδρυση καὶ ἡ λειτουργία πανεπιστημιακῶν μονάδων στὶς τρεῖς μεγαλύτερες πόλεις τῆς Κρήτης θὰ ὑψώσει σημαντικὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ καὶ τὴν ἐρευνητικὴ στάθμη τῆς μεγαλονήσου.

Ἡ Ὀλομέλεια διατύπωσε ἐπίσης τὶς ἀκόλουθες εἰδήσες: γιὰ τὴν καλύτερη προστασία τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Κρήτης, γιὰ τὴν ἴδρυση Κέντρου Ἐρευνῶν τοῦ κρητικοῦ λαϊκοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ καὶ γιὰ τὴ μικροφωτογράφηση ὅλων τῶν κωδίκων τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχείου Ἡρακλείου.

Ἐπίσης ἀποφάσισε νὰ καταγγείλει, μὲ ἔγγραφό της πρὸς τὴν Unesco, τὴν ἐπικίνδυνη γιὰ τὶς ἀρχαιότητες καὶ τὰ ὑπόλοιπα μνημεῖα κατάσταση στὴν κατεχόμενη ἀπὸ τὸν τουρκικὸ στρατὸ B. Κύπρο, νὰ διαμαρτυρηθεῖ γιὰ τὴν καταστροφὴ καὶ σύληση μνημείων καὶ συλλογῶν καὶ νὰ ζητήσει ἔνταση τῶν προσπαθειῶν γιὰ τὴ διάσωση τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιᾶς τοῦ νησιοῦ.

Τὸ ἐπόμενο Κρητολογικὸ Συνέδριο ἀποφασίστηκε νὰ γίνη τὸ 1981, μὲ ἔδρα, κατὰ προτεραιότητα, μιὰ πόλη τοῦ νομοῦ Λασηθίου.

15ο Διεθνὲς Συνέδριο Βυζαντινῶν Σπουδῶν.— 'Απὸ τὶς 5 ὁρ. τὶς 11 Σεπτεμβρίου συνῆλθε στὴν Ἀθήνα τὸ 15ο Διεθνὲς Συνέδριο Βυζαντινῶν Σπουδῶν. Τὴν Ὁργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ συνέδριου, τὸ δύοιο, παρὰ τὶς ἀποφάσεις τοῦ 14ου Συνεδρίου τοῦ Βουκουρεστίου, δὲν ἔγινε δυνατὸ νὰ συγκληθεῖ στὴν Κύπρο, ὥστερα ἀπὸ τὰ τραγικά γεγονότα τοῦ 1974 (βλ.

καὶ Ἐλληνικὰ 24, 1971, 529· 27, 1974, 440· 28, 1975, 232), ἀποτελοῦσαν οἱ: Π. Ζέπος (Πρόεδρος), Μ. Χατζηδάκης (Γεν. Γραμματέας), καὶ οἱ Α. Βαρβαρῆγος, Λ. Βρανούσης, Σπ. Βρυώνης, Ν. Δρανδάκης, Γ. Ζώρας, Λ. Λιναρᾶς, Χ. Μπούρας καὶ Σπ. Τρωιάνος. Τὴν τιμητικὴν προεδρία τὸν συνεδρίου, ποὺ ἦταν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ ἐλληνικοῦ ‘Υπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν, εἶχε ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας κ. Κ. Τσάτσος.

Τὸ συνέδριο ἄρχισε τὸ βράδυ τῆς Κυριακῆς 5 Σεπτεμβρίου, μὲ πανηγυρικὴ συνεδρίαση στὴ μεγάλῃ αθουσίᾳ τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὅπου ἔλαβαν τὸν λόγο μὲ προσφωνήσεις, χαιρετισμοὺς ἢ σύντομες διμιλίες: ὁ Πρόεδρος τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς, ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, ὁ ‘Υπουργὸς Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν, ὁ Πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, καὶ οἱ: Δ. Ζακυθηνός (Πρόεδρος τῆς Διεθνοῦς Ἐταιρείας Βυζ. Σπουδῶν), Θ. Παπαδόπουλος (Ἐκπρόσωπος τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Μελετῶν Κύπρου), Α. Ὁρλάνδος (Πρόεδρος τῆς Ἐλληνικῆς Ἐταιρείας Βυζ. Σπουδῶν), B. Lavagnini (ἀπὸ μέρους τῶν ξένων συνέδρων) καὶ Μ. Χατζηδάκης (Γεν. Γραμματέας τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς): οἱ διμιλητὲς ἀναφέρθηκαν σὲ προηγούμενα συνέδρια, στὴ λυπηρὴ καὶ ἀνησυχητικὴ κατάσταση ποὺ δὲν ἐπέτρεψε τὴν πραγματοποίηση τοῦ Συνεδρίου στὴν Κύπρο, καὶ στοὺς βυζαντινολόγους ποὺ χάθηκαν μέσα στὰ χρόνια 1971-1976. Κατόπιν δόθηκε πρὸς τιμὴν τῶν συνέδρων δεξίωση στὴν εὐρύχωρη αὐλὴ τοῦ κεντρικοῦ κτιρίου τοῦ Πανεπιστημίου.

Οἱ ἐργασίες τοῦ συνεδρίου (Δευτέρα 6 - Σάββατο 11 Σεπτεμβρίου) γίνονταν στὸ κτίριο τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς (όδος Σίνα). Συνεδριάσεις τῆς διοικέτειας ἔγιναν τὴν Δευτέρα, Τρίτη, Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ μεσημέρι: διαλέξεις πάνο σὲ μεμονωμένα (ἢ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πλαίσιο τοῦ συνεδρίου) θέματα, τῶν St. Runciman, H.-G. Beck, K. Weitzmann καὶ H. Buchthal, καθὼς καὶ δόλοκληρο τὸ πρωινὸ τῆς Τετάρτης: Instrumenta studiorum (ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες συνέδρους μίλησαν οἱ: Λ. Πολίτης, γιὰ τὶς μικροφωτογραφήσεις χειρογράφων ἀπὸ τὸ Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης, καὶ Λ. Βρανούσης, γιὰ τὸν σχεδιασμὸν concordance λειτουργικῶν κειμένων).

Οἱ εἰσηγήσεις, συνεισηγήσεις καὶ ἀνακοινώσεις ἀφοροῦσαν τὸ κύριο θέμα τοῦ Συνεδρίου: «Τὸ Βυζάντιο ἀπὸ τὸ 1071 ὧς τὸ 1261», καὶ διαρθρώθηκαν σὲ πέντε τμῆματα: 1) Ἰστορία (α. Φυγόκεντρες καὶ κεντρομόλες δυνάμεις στὸ βυζαντινὸ κόσμο μεταξὺ 1071 καὶ 1261. β. Σύνθεση καὶ κίνηση τοῦ πληθυσμοῦ μέσα στὸ βυζαντινὸ κόσμο. γ. Ἡ συμβίωση στὰ λατινικὰ κράτη ποὺ σχηματίσθηκαν σὲ βυζαντινὰ ἀδάφη: φαινόμενα κοινωνικά, οἰκονομικά, θρησκευτικά καὶ πολιτιστικά). 2) Γλώσσα, λογοτεχνία, φιλολογία (α. Ἀρχαϊστικὰ καὶ δημώδη ρεύματα στὴ γλώσσα καὶ τὴ λογοτεχνία. β. Ἡ γένεση τῶν διαλέκτων. γ. Οἱ ὑλικοί, κοινωνικοί καὶ οἰκονομικοί δροὶ τῆς πολιτιστικῆς παραγωγῆς στὸ Βυζάντιο). 3) Τέχνη καὶ ἀρχαιολογία (α. Τὰ μεγάλα ρεύματα στὴ ζωγραφική. β. Ἡ ἀποφασιστικὴ καμπή στὴν ιστορία τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς). 4) Σκέψη, φιλοσοφία, ιστορία τῶν ἰδεῶν (α. Ἰδεολογικὲς κρίσεις. β. Ἀκτινοβολία τῆς βυζαντινῆς παιδείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ὑστερα ἀπὸ τὸ 1204). 5) Ἡ Κύπρος μέσα στὸν βυζαντινὸ κόσμο (α. Ἡ μεσαιωνικὴ κυπριακὴ διάλεκτος καὶ ἡ ἐξέλιξη τῆς ἀπὸ τὸν 13ο αἰώνα. β. Ἡ αὐτοκεφαλία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. γ. Φραγκικὸ δίκαιο καὶ θεσμοὶ τοῦ Βασιλείου τῆς Κύπρου. δ. Ἡ παλαιοχριστιανικὴ τέχνη τῆς Κύπρου. ε. Ἡ Κύπρος σταυροδρόμι τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου).

Οἱ εἰσηγήτες, ποὺ εἶχαν δρῖστει ἀπὸ πρίν, ἀνέπτυξαν τὰ θέματά τους κυρίως μέσα στὶς δύο πρῶτες ἡμέρες τοῦ συνεδρίου. Στοὺς συνέδρους εἶχαν μοιραστεῖ, τυπωμένες μὲ ἐπιέλεια, οἱ εἰσηγήσεις καὶ οἱ συνεισηγήσεις εἴτε σὲ ἀνάτυπα εἴτε σὲ τόμο («Τέχνη καὶ Ἀρχαιολογία»). Περιλήψεις ἀπὸ τὶς περισσότερες μικρότερες ἀνακοινώσεις, ποὺ κατέλαβαν δλες τὶς ὑπόλοιπες ἡμέρες τοῦ συνεδρίου, τυπώθηκαν ἐπίσης, φωτομηχανικά, σὲ δύο χωριστοὺς

τόμους («Τέχνη και Αρχαιολογία» - υπόδολοι ποι τομεῖς) πού είχαν άπό την άρχη τοῦ συνεδρίου μοιραστεῖ στοὺς συνέδρους. Καλαίσθητα τυπωμένος ήταν και ὁ Κατάλογος τῶν συμμετεχόντων, καθώς και τὸ Πρόγραμμα τοῦ συνεδρίου (στά γαλλικά).

Στὴ Γενικὴ Συνέλευση τῆς Διεθνοῦς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, πού συνεδρίασε τὴν Παρασκευὴν 10 Σεπτεμβρίου, ἀνακοινώθηκαν διάφορες εὐχές και προτάσεις, καθώς και οἱ μεταβολές στὴ σύνθεση τοῦ Προεδρείου τῆς Ἐταιρείας γιὰ τὴν προσεχὴ πενταετία (Πρόεδρος: H. Hunger, Γεν. Γραμματέας: M. Χατζηδάκης).

Τὸ ἀπόγευμα τοῦ Σαββάτου 11 Σεπτεμβρίου, τὸ συνέδριο ἔκλεισε μὲ τὴν καταληκτήρια συνεδρίαση τῆς διλομέλειάς του· ὁ P. Lemerle συνόψισε τὰ ἀποτελέσματα τοῦ συνεδρίου και ἐπισήμανε τὰ κενὰ ποὺ ἔξακολουθοῦν νὰ πάρχουν στὶς βυζαντινολογικὲς σπουδές, και ὁ Δ. Ζακυθηνὸς ἔξέθεσε τὶς ἀποφάσεις τῆς Γεν. Συνέλευσης τῆς Διεθνοῦς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, στὶς ὁποῖες περιλαμβανόταν και σχέδιο ψηφίσματος - ἔκκλησης πρὸς τὴν Unesco γιὰ τὴν προστασία τῶν μνημείων στὴν κατεχόμενη Κύπρο, τὸ ὄποιο και ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὴν ὄλομέλεια. Ἡ συνέδριαση τελείωσε μὲ ἐπιλογικὴ ὄμιλία τοῦ Π. Ζέπου. Ἔδρα τοῦ 16ου Συνεδρίου, πού θά συνέλθει μετά πέντε χρόνια, τὸ 1981, ὥριστηκε ἡ Βιέννη.

Στὸ συνέδριο πῆραν μέρος γύρω στοὺς 900 συνέδροι ἀπὸ 36 χῶρες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὸ ἔνα τρίτο ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα· σημαντικὸς ήταν και ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁμογενῶν ἀπὸ τὴν Κύπρο και ὅλες χῶρες. Οἱ περισσότεροι ἔνοι σύνεδροι προέρχονταν ἀπὸ τὴν Ἰταλία, ΗΠΑ, Γαλλία, Δ. Γερμανία, Ἀγγλία, Γιουγκοσλαβία, ΕΣΣΔ και Ρουμανία. Ἔγιναν 70 περίπου εἰσηγήσεις γιὰ τὰ κεντρικὰ θέματα και πάνω ἀπὸ 300 ἐπιμέρους ἀνακοινώσεις (κυρίως στὰ γαλλικά και ἐλληνικά); ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων συνέδρων στὶς ἀνακοινώσεις ήταν ἐντυπωσιακή. Ἀξιόλογη ήταν και ἡ συμμετοχὴ τῆς Φιλοφοικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στὸ συνέδριο· πῆραν μέρος ὁμότιμοι καθηγητές, καθηγητές, βοηθοί, ἐρευνητές και φοιτητές (συνολικὰ 33 σύνεδροι); εἰσηγήσεις και ἀνακοινώσεις ἔκαναν οἱ: N. Ἀνδριώτης, Π. Βοκοτόπουλος, I. Καραγιαννόπουλος, B. Κατσαρός, Γ. Κεχαγιόγλου, Στ. Πελεκανίδης, Λ. Πολίτης, A. Τσιτουρίδου. Ἡ παρουσία στὸ συνέδριο τοῦ N. Ἀνδριώτη, ποὺ προήδρευσε μὲ τὸ σεβαστὸ και μειλίχιο ὄφος του και σὲ ἐπιμέρους συνεδρίες, ήταν δυστυχῶς και ἡ τελευταία ἐπιστημονικὴ του προσφορά· τὸ ἴδιο ἵσχυε και γιὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ Γεώργιο Μέγα, ποὺ πρόλαβε, ἀκαταπόνητος, νὰ λάβει μέρος σὲ τρία διεθνὴ συνέδρια πρὶν ἀπὸ τὸν πρόσφατο θάνατό του.

Ἡ ὁργάνωση τῶν ἑργασιῶν τοῦ συνεδρίου και ἡ ἔξυπηρέτηση τῶν συνέδρων ἀπὸ τὴν Γραμματεία (ποὺ τὸ βάρος τῆς είχε ἀναλάβει τὸ Κέντρο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν τοῦ E.I.E.) ήταν ἄψογη. Τὸ περιβάλλον ήταν τόσο γιὰ τοὺς ξένους ὅσο και γιὰ τοὺς Ἑλληνες συνέδρους θερμὸ και φιλόξενο.

Στὸ πλαίσιο τοῦ συνεδρίου ὁργανώθηκε, μὲ τὴ συνεργασία τοῦ βιβλιοπωλείου «Ἐνδοχώρω», μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα και πλούσια διεθνῆς ἔκθεση βιβλίων ποὺ ἐκδόθηκαν τελευταῖα πάνω σὲ βυζαντινά θέματα, μὲ δυνατότητα ἀμεσῆς ἀγορᾶς ἡ παραγγελίας τους ἀπὸ τοὺς συνέδρους. Παράλληλα, τὸ βιβλιοπωλεῖο «Γρηγόρης» ὁργάνωσε ἀνεξάρτητη ἔκθεση Ἑλληνικοῦ βυζαντινολογικοῦ βιβλίου τῆς τελευταίας πενταετίας και τύπωσε σχετικὸ κατάλογο μὲ τίτλο: «Βυζαντινὴ Βιβλιογραφία 1971-1976». Ἐπίσης, ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη δργάνωσε, μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ συνεδρίου, κατὰ τὸ πρῶτο δεκαπενθήμερο τοῦ Σεπτεμβρίου, ἔκθεση δρισμένων χειρογράφων ἀπὸ τὶς συλλογές τῆς.

Τὴν Τρίτη 7 Σεπτεμβρίου ἐγκανιάσθηκε στὴν Ἐθνικὴ Πινακοθήκη ἐπιβλητικὴ «Ἐκθεση Βυζαντινῶν Τοιχογραφιῶν», μὲ δείγματα ἀπὸ ἔκκλησίες τῆς Ἑλλάδας και Κύπρου· νστερα ἀπὸ τὰ ἐγκαίνια, δόθηκε γιὰ τοὺς συνέδρους δεξίωση στὸν κῆπο τοῦ Βυζαντινοῦ

Μουσείου. Οι σύνεδροι έπισκεψθηκαν τήν έπόμενη ήμέρα, 8 Σεπτεμβρίου, και δεύτερη έκθεση, μέ θέμα «Βυζαντινές Εἰκόνες τῆς Κύπρου», στὸ Μουσεῖο Μπενάκη· τήν έπίσκεψη στήν περιεκτική και λαμπρή αὐτή έκθεση ἀκολούθησε κοκτέιλ στὸ δῦμα τοῦ Μουσείου.

Τέλος, τήν Πέμπτη 9 Σεπτεμβρίου, δργανώθηκαν γιὰ τοὺς συνέδρους καὶ τὰ συνοδù μέλη τρεῖς ἡμερήσιες ἐκδρομές: ἡ πρώτη σὲ βυζαντινές ἐκκλησίες καὶ μοναστήρια τῆς Ἀττικῆς, ἡ δεύτερη σὲ βυζαντινές ἀρχαιότητες καὶ σὲ μοναστήρια τῆς Κορινθίας καὶ Ἀργολίδας, καὶ ἡ τρίτη στὸ μοναστήρι τοῦ Ὀσιου Λουκᾶ.

Γ. Κ.

3ο Colloquium Tullianum στὴ Ρόμη.— Στήν Ιταλική πρωτεύουσα ἀπὸ 2 ἔως 5 Ὁκτωβρίου 1976 τὸ Κέντρο Κικερώνιων Σπουδῶν (Centro di Studi Ciceroniani) τοῦ Ἰνστιτούτου Ρωμαϊκῶν Σπουδῶν (Istituto di Studi Romani) τῆς Ρώμης πραγματοποίησε τήν καθιερωμένη διεθνὴ συνάντηση λατινιστῶν ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὸ ἔργο τοῦ Κικέρωνα. Στίς συναντήσεις, ποὺ δργανώνονται ἀπὸ τὸ Κέντρο κάθε δύο χρόνια, γίνονται εἰσηγήσεις ποὺ ἀφοροῦν ἀποκλειστικά τὸν Κικέρωνα.

Οἱ δύο προηγούμενες συναντήσεις, ποὺ δργάνωσε τὸ ἴδιο Κέντρο, εἶχαν γίνει κι αὐτὲς στὴ Ρώμη (1972, 1974). Στήν πρώτη τὸ γενικὸ θέμα ἦταν: «Προβλήματα τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου τοῦ Κικέρωνα» καὶ στὴ δεύτερη: «Ο Κικέρων καὶ ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία». Τὸ Κέντρο ἔχει πρόεδρο τὸν σημερινὸ πρωθυπουργὸ τῆς Ιταλίας Giulio Andreotti καὶ ἀντιπρόεδρο τὸν γνωστὸ καθηγητὴ κλασικῆς φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης Scevola Mariotti, καὶ τὸ κυριότερο ἀπὸ τὰ ἔργα του εἰναι ἡ ἐπανέκδοση καὶ ἡ μελέτη τοῦ Κικέρωνα· ἥδη ἔχει πραγματοποιήσει ἔνα μεγάλο ἀριθμὸ κριτικῶν ἐπανεκδόσεων ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Λατίνου ρήτορα.

Στήν τελευταίᾳ συνάντηση τὸ θέμα ποὺ εἶχε προγραμματισθεῖ ἦταν: «Ο Κικέρων καὶ ἡ νομικὴ ἐπιστήμη». Σημειώνουμε παρακάτω μερικὰ ἀπὸ τὰ εἰδικὰ θέματα τῶν ἀνακοινώσεων καὶ συζητήσεων τοῦ τελευταίου colloquium: «Ο Κικέρων, ὁ Τάκιτος καὶ ὁ Vico: Ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἱστορία τοῦ δικαίου» (ἀνακοίνωση τοῦ Alain Michel), «Ἡ civitas omnium gentium στήν ημική καὶ νομικὴ σκέψη τοῦ Κικέρωνα» (τοῦ Rafaello del Re), «Οἱ πηγὲς τῆς νομοθεσίας τοῦ Κικέρωνα» (τοῦ Peter Stein), «Ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ νομομάθεια στήν ἐποχὴ τοῦ Κικέρωνα» (τοῦ Gianfranco Tibiletti), «Ο Κικέρων καὶ ἡ lex publica» (τοῦ Feliciano Serrao) κ.ἄ. Μὲ τήν εὐκαιρία ἑξάλλου τοῦ colloquium δργανώθηκαν καὶ δύο ἐνδιαφέρουσες ἀρχαιολογικὲς ἐκδρομές γιὰ τὰ μέλη του. Ἡ μιὰ ἀπὸ αὐτὲς ἔγινε στήν ἀρχαίᾳ ρωμαϊκῇ πόλῃ Lucus Feroniae καὶ ἡ ἄλλη στήν Terracina, τὸ ἀρχαῖο Ανχυρ. Οἱ σχετικὲς εἰσηγήσεις καὶ ἀνακοινώσεις ἔγιναν ὅλες στήν αἴθουσα προτομῶν (Sala della Prototeca) τοῦ Καπιτωλίου καὶ ἔλαβαν μέρος στίς συζητήσεις περὶ τοὺς 150 σύνεδροι. Ἀπὸ τήν Ἐλλάδα μετέσχε ὁ καθηγητὴς τῆς λατινικῆς φιλολογίας Κωνσταντίνος Γρόλλιος.

Διεθνὴς Συνάντηση τῆς Ἐνώσεως λογοτεχνικῶν κριτικῶν.— Πραγματοποιήθηκε στήν Ἀθῆνα ἀπὸ 5-9 Ὁκτωβρίου 1976 ἡ διεθνὴς συνάντηση τῆς Ἐνώσεως λογοτεχνικῶν κριτικῶν. Ἡ συνάντηση αὐτὴ περιελάμβανε 1) μία Σύνοδο (Réunion) τῶν μελῶν τοῦ Κεντρικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐνώσεως γιὰ δργανωτικά ζητήματα καὶ θέματα προγραμματισμοῦ, καὶ 2) ἔνα Συμπόσιο (colloque) μὲ διεθνὴ συμμετοχὴ (εἰσηγήσεις, ἀνακοινώσεις, συζητήσεις) καὶ γενικὸ θέμα «Ἡ κλασικὴ παράδοση στὸν σύγχρονο κόσμο». Πρόεδρος τῆς δργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Συναντήσεως ἦταν ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Πέτρος Χάρης καὶ Γεν. Γραμματέας ὁ κ. Λέανδρος Βρανούσης, Διευθυντής τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἐλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Semaines Philippopolitaines d'Histoire et de Culture Thraces (Φιλιππούπολη, 4-19 Οκτωβρίου 1976).— Βούλγαροι γλωσσολόγοι, ἀρχαιολόγοι και ἱστορικοί ἐπιδίδονται ἀπὸ πολλὲς δεκαετίες στὴ μελέτη τῶν ἀρχαίων Θρακῶν ἢ, ἀκριβέστερα, τῶν ἀρχαίων κατοίκων τῆς Ἀνατολικῆς Βαλκανικῆς καὶ ἄλλων περιοχῶν, τοὺς δποίους θεωροῦν Θράκες. Αὐτὸς τὸ ἐνδιαφέρον ἀναπτύχθηκε ἀρχικὰ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Βουλγαρία κατέχει σημαντικό μέρος τοῦ χώρου ὃπου ἀπλώθηκαν τὰ θρακικὰ φύλα, ἀργότερα δέχθηκε ὁθήσεις ἀπὸ πολὺ ἀξιόλογες ἀρχαιολογικὲς ἀνακαλύψεις· τέλος ἐνισχύθηκε καὶ ἔξακολουθεῖ νά ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν ἰδέα ὅτι οἱ σημερινοὶ Βούλγαροι εἰναι ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Θρακῶν, σὲ βαθμὸ δχι μικρότερο ἀπὸ δσο εἰναι ἀπόγονοι Σλάβων καὶ Πρωτοβουλγάρων, ἰδέα ποὺ νίοθετεῖται καὶ διακηρύσσεται καὶ προωθεῖται ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἡγεσία τῆς χώρας¹. Μὲ τὸν καιρὸ οἱ μελέτες γιὰ τοὺς ἀρχαίους Θράκες καὶ θεωρούμενους Θράκες γίνονται πιὸ πυκνὲς καὶ πιὸ συστηματικὲς καὶ ἀναπτύσσεται ἐπίμονα καὶ μεθοδικὰ ἔνας ἐπιστημονικὸς κλάδος ποὺ δνομάστηκε «θρακολογία». Ἡ δλη ἐργασία κατευθύνεται καὶ συντονίζεται ἀπὸ τὸ «Θρακολογικὸ Ινστιτούτο» τῆς Ἀκαδημίας τῆς Σόφιας, ποὺ τώρα ἔχει διευθυντὴ τὸν καθηγητὴ A. Fol, ποὺ εἰναι ἐπίσης ἀντιπρόδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Τεχνῶν καὶ Πολιτισμοῦ τῆς Βουλγαρίας καὶ γενικότερα μισ ἴσχυρὴ προσωπικό τητα. Τὰ τελευταῖα χρόνια ἄρχισαν νά ἀσχολοῦνται μὲ τοὺς Θράκες ἢ τοὺς θεωρούμενους Θράκες, ἔστο καὶ περιστασιακά, καὶ ἐπιστήμονες ἄλλων χωρῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εύρωπης καὶ νά ἐκπαιδεύονται στὶς ἴδιες χώρες πολλοὶ νέοι «θρακολόγοι». Πρόσφατα ἰδρύθηκε στὸ «Αιμπεργκταμ εἰδικὸ θρακολογικὸ κέντρο, μὲ διευθυντὴ τὸν καθηγητὴ J. G. Best, ποὺ ἀνέλαβε καὶ αὐτὸς τὴν ἐκπαίδευση «θρακολόγων».

Ἡ προαγωνή, ἄλλα καὶ ἡ διεθνοποίηση τῶν «θρακολογικῶν» μελετῶν πραγματοποιεῖται καὶ μὲ τὴν δργάνωση συχνῶν ἐπιστημονικῶν συναντήσεων. Τὰ τελευταῖα χρόνια ἔγιναν μέσα σὲ μικρὸ χρονικὸ διάστημα δύο συνέδρια (στὴ Σόφια καὶ στὸ Βουκουρέστι) καὶ δύο πιὸ στενές, ἄλλα καὶ πιὸ μακροχρόνιες συγκεντρώσεις, ποὺ δνομάζονται ἀπὸ τοὺς δργανωτές τους, στὰ γαλλικά, «Semaines Philippopolitaines d'Histoire et de Culture thrace (sic)». Ὁ δρος Semaines δικαιολογεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι αὐτὲς οἱ συγκεντρώσεις διαρκοῦν δύο ἑβδομάδες, ἔσπερνάντας κατὰ πολὺ τὴ διάρκεια τῶν συνθισμένων συνεδρίων καὶ συμποσίων. Οἱ σύνεδροι εἰναι λίγοι, μερικὲς δεκάδες. Ὁ συνδυασμός τῆς μεγάλης διάρκειας καὶ τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ συνέδρων ἐπιτρέπει τὴν παρουσίαση μακρῶν καὶ ἐμπεριστατωμένων εἰσηγήσεων καὶ ἀνακοινώσεων καὶ τὴ διεξαγωγὴ συζητήσεων χωρὶς χρονικούς περιορισμούς, ὥσπου νά ἔχαντληθοῦν τὰ θέματα. Ἀπὸ ἄποψη ἀποτελεσματικότητας στὴν προαγωγὴ τῆς ἐπιστήμης οἱ «Ἐβδομάδες» τῆς Φιλιππούπολεως ὑπερτεροῦν ἀπὸ τὰ συνηθισμένα συνέδρια καὶ συμπόσια.

Ἡ δεύτερη συγκέντρωση αὐτοῦ τοῦ εἶδους, ποὺ ἔγινε δύο χρόνια μετά τὴν πρώτη, διάρκεσε ἀπὸ τὴν 4η ὥς τὴ 19η Οκτωβρίου. Ἀνάμεσα στὶς ἐργάσιμες ἡμέρες παρεμβλή-

1. Αὐτὸς εἰναι γνωστὸ ἀπὸ διάφορες πηγές. Περιορίζομαι νά παραθέσω τὴ γαλλικὴ ἀπόδοση ἀποσπάσματος λόγου τοῦ T. Zéphiroφ, ἀρχηγοῦ τοῦ KKB καὶ προέδρου τῆς Λαϊκῆς Δημοκρατίας τῆς Βουλγαρίας, ποὺ ἀντέγραψα ἀπὸ ἐπιγραφὴ ἀναρτημένη στὸ μουσεῖο τοῦ Καζανλάκ (τὸ ἴδιο ἀπόσπασμα δίνεται ἐπίσης στὸ Βουλγαρικὸ πρωτότυπο, καθώς καὶ σὲ μεταφράσεις ρωσικὴ καὶ γερμανικὴ): «Avant les Slaves nos terres ont été habitées par les Thraces, créateurs d'une des plus grandes cultures européennes. Dans nos veines coule du sang thrace aussi. Nous sommes les héritiers légitimes de leur histoire et culture, des monuments thraces dont notre pays est parsemée».

θηκε μία ήμερήσια άρχαιολογική έκδρομή· μία δεύτερη, τετραήμερη, έγινε μετά τη λήξη τῶν συνεδριάσεων.

Οι σύνεδροι δὲ χωρίσθηκαν σὲ τμήματα, σ̄πως συμβαίνει ἀναγκαστικά στὰ πολυμελὴ συνέδρια, ἀλλὰ ἐργάστηκαν πάντα σὲ ὅλομέλεια. Ἀλλά οἱ εἰσηγήσεις καὶ ἀνακοινώσεις κατατάχτηκαν σὲ ὅμαδες, ἀνάλογες μὲ τὸ ἀντικείμενό τους. Ἡ πρώτη ὅμαδα ἀναφερόταν στὴν ἐπιγραφικὴν καὶ στὴ μελέτη τῶν θρακικῶν ἢ δῆθεν θρακικῶν ὀνομάτων (ἐθνικῶν, τοπωνυμίων, θεωνυμίων, ἀνθρωπωνυμίων), δχι μόνο στὴ Θράκη, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλοκληρη τῇ Βαλκανικῇ, στὰ βόρεια παράλια τοῦ Εὔξεινου, στὴ Μ. Ἀσία, στὴν Αἴγυπτο, στὴν κεντρικὴ καὶ στὴ δυτικὴ Εὐρώπη. Οἱ σύνεδροι ἀπασχολήθηκαν μ' ἀτὲς τὶς ἀνακοινώσεις καὶ τὶς σχετικὲς συζητήσεις τὶς τέσσερις πρᾶτες ημέρες. Ἐπειτα ἀπὸ μιὰ ήμερήσια ἀρχαιολογικὴ έκδρομή στὸ Χισσάρ, ἀκολούθησαν εἰσηγήσεις καὶ ἀνακοινώσεις ἀρχαιολόγων σχετικές μὲ τὴν ἔξαπλωση τῶν θρακικῶν φύλων, ποὺ κράτησαν δύο ημέρες, καὶ τέλος εἰσηγήσεις καὶ ἀνακοινώσεις ἐπίσης ἀρχαιολόγων σχετικές μὲ διάφορες χρονικές περιόδους, ποὺ κάλυψαν ἄλλες τόσες ημέρες. Ἡ τελικὴ πολυήμερη έκδρομή ὁδήγησε τοὺς συνέδρους στοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους καὶ στὰ μουσεῖα πολλῶν θέσεων τῆς νότιας καὶ τῆς ἀνατολικῆς Βουλγαρίας (Καζανλάκ, Καράνοβο, Παλαιά Ζαγορά, Βερόη, Ιβαΐλοβαγραδ, Βάρνα, Ἀγχιάλος).

Ἀπὸ Ἑλληνικὴν πλευρά ἔλαβαν μέρος οἱ κυρίες Μ. Νυσταζοπούλου - Πελεκίδη, καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, Β. Παπούλια, καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Χ. Κουκούλη - Χρυσανθάκη, προϊσταμένη τῆς ἀρχαιολογικῆς περιφέρειας Καβάλας, καὶ οἱ κύριοι Φ. Πέτσας, τ. καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, Χ. Πελεκίδης, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, Ι. Τουράτσογλου, ἐπιμελητὴς ἀρχαιοτήτων, καὶ ὁ ὑποφαινόμενος. Ὅποχρεώσεις ποὺ είχα στὴ Θεσσαλονίκη κατὰ τὶς πρῶτες ημέρες τοῦ συνεδρίου καὶ ἡ συμμετοχὴ μου στὸ συνέδριο τῆς Βουλγαρικῆς Ἰστορικῆς Ἐταιρείας (9-11 Ὁκτωβρίου 1976)¹ δὲ μοῦ ἐπέτρεψαν, διστυχῶς, νὰ παρακολουθήσω τὶς ἐργασίες τῆς «Ἐβδομάδος» ὡς καὶ τὴν 11η Ὁκτωβρίου. Ἐχω λοιπὸν ἀμεση γνώση τῶν συνεδριῶν ἀπὸ 12 ὡς 14 καὶ τῆς ἐκδρομῆς 15-18 Ὁκτωβρίου. Γιά τὶς προηγούμενες συνεδρίες ἀντλῶ ἀπὸ τὰ πολυγραφημένα κείμενα δρισμένων εἰσηγήσεων ἡ ἀνακοινώσεων (δὲν διανεμήθηκαν γιὰ δλες), καθὼς καὶ ἀπὸ πληροφορίες ποὺ ἔλαβα ἀπὸ συναδέλφους².

Ἀπὸ ὅσα δέξθεσαν σὲ εἰσηγήσεις, ἀνακοινώσεις, σχόλια καὶ ἀπαντήσεις οἱ Βουλγαροὶ σύνεδροι, ἐπικουρούμενοι ἀπὸ μερικοὺς ἄλλους ἐκπροσώπους χωρῶν τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ ὑπερκεραζόμενοι ἀπὸ τὸν Ὄλλανδό κ. Best, προκύπτει ἀμεσα καὶ ἐμμεσα ὅτι: 1) Οἱ Θράκες (α) εἶναι ιθαγενεῖς, (β) σχηματίστηκαν πολὺ πρώιμα, ἵσως καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν χαλκοκρατία, (γ) ἀπλώθηκαν ἐπίσης πρώιμα στὴν ἀνατολικὴ Βαλκανικὴ ἀπὸ τὴν Βεσσαραβία καὶ τὰ Καρπάθια ὡς τὸν Ὀλυμπο καὶ τὴν Προποντίδα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὸ Αίγαιο, σὲ μεγάλες ἐκτάσεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ σποραδικά ἀκόμη πιὸ μακριά· 2) ξένα στοιχεῖα ποὺ ἔφτασαν στὴ Θράκη ἀργότερα, σπῶς οἱ Ἑλληνες, ήσαν ἀριθμητικά ἀσθενή καὶ τελικά ἀπορροφήθηκαν. Αὐτὰ τὰ συμπεράσματα συνάγονται ἀπὸ δρισμένες θέσεις ποὺ ἐπιδέχονται κριτική. Μία ἀπὸ αὐτές, ποὺ ἀποτέλεσε κοινὸ τόπο ἀνακοινώσεων καὶ σχολίων, εἶναι ἡ ἀκόλουθη: οἱ οἰκισμοὶ στὴ Βουλγαρία καὶ στὴ λοιπὴ ἀνατολικὴ Βαλκανικὴ δὲν ἐμφανίζουν τομές δηλωτικές ἐθνικῶν ἀλλαγῶν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς χαλκοκρατίας καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴ τῆς σιδηροκρατίας, ἀλλὰ ἀντίθετα μαρτυροῦν μιὰ ἀδιάκοπη συνέχεια. Ἀλλὰ αὐτές

1. Βλ. πιὸ κάτω, σελ. 418.

2. Ὁ ἀναγνώστης θὰ βρεῖ πολλὰ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα στὸ σχετικὸ δημοσίευμα τοῦ Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 16 (1976) 351-356.

οί διαπιστώσεις έρχονται σὲ ἀντίθεση μὲ τίς παρατηρήσεις ποὺ ἔχουν γίνει σὲ Ἑλλαδικές, αἰγαῖες καὶ μικρασιατικές ἀρχαιολογικές θέσεις τῶν ίδιων περιόδων καὶ ποὺ δείχνουν ἐθνικές μεταβολές ὁφειλόμενες σὲ μεταναστεύσεις ποὺ διέσχισαν τὴν ἀνατολικὴν Βαλκανικήν. Πῶς εἶναι δυνατὸν αὐτές οἱ μεταναστεύσεις νά μήν ἄφησαν ἵχνη στίς βουλγαρικές ἀρχαιολογικές θέσεις; Φυσικά, μπορεῖ κανεὶς νά σκεφτεῖ ὅτι οἱ ἀνασκαφεῖς καὶ μελετητές τῶν ἑλλαδικῶν, αἰγαίων καὶ μικρασιατικῶν προϊστορικῶν οἰκισμῶν καὶ ταφῶν ἔχουν πλανηθεῖ, ἐνῶ οἱ βουλγαρικές ἐκτιμήσεις εἶναι ὀρθές. "Αλλὰ μιὰ τέτοια σκέψη θὰ μποροῦσε νά κάμει μόνον ὅπιος θά ἀγνοοῦσε ὅτι αὐτές οἱ τελευταῖς δὲν εἶναι προϊὸν διεθνῶν παρατηρήσεων καὶ συγκρίσεων, δῆλος ἐκείνες ποὺ ἀφοροῦν τὰ ἑλλαδικά, αἰγαῖα καὶ μικρασιατικά εὑρήματα. "Αλλωστε, ἐκτός ἀπὸ τὴν ἀρχαιολογία, καὶ ἄλλες ἐπιστημονικές πηγές ἀποκαλύπτουν ἐθνικές μεταναστεύσεις διά μέσου τῆς Βαλκανικῆς κατὰ τὶς ἐποχές τοῦ λίθου, τοῦ χαλκοῦ, τοῦ σίδερου. "Η μεγιστοποίηση τῆς θρακικῆς ἑξάπλωσης ἐπιδιώκεται μὲ τὴν ἀπόδοση στοὺς ἀρχαίους Θράκες δύνομάτων, λατρειῶν, στοιχείων τοῦ ὑλικοῦ πολιτισμοῦ, ἀκόμη καὶ ὀλόκληρων ἐθνικῶν δύμάδων μὲ ἐπιχειρήματα βιαστικά, παραγνώριση τῶν ἀντεπιχειρημάτων, ὑποτίμηση τῶν ἀντενδείξεων. "Ετσι ὁ κ. Best ὑπενθύμισε τὴν ἄποψη ποὺ ὑποστήριξε σὲ δημοσίευμά του τοῦ 1973¹ καὶ στὶς πράτες «Ἐβδομάδες», τοῦ 1974², σύμφωνα μὲ τὴν ὅποια τὰ ἀψιδωτά οἰκήματα ποὺ ἐμφανίζονται στὴν Ἑλλάδα, στὸ Αἴγαιο, ἀκόμη καὶ στὴν Παλαιστίνη, κατὰ τὸ τέλος τῆς Πρώτης ἐποχῆς, εἶναι θρακικά, μὲ τὸ ἐπιχειρηματικόν ὅτι παρατηροῦνται καὶ στὴν ἀνατολικὴν Βαλκανικήν. "Αλλὰ αὐτὸς τὸ ἐπιχειρηματικόν εἶναι πειστικό. Γιὰ νά ἀποδείξει τὴ θέση του, θὰ ἔπρεπε νά δείξει ὅτι ἡ διάδοση τῶν ἀψιδωτῶν οἰκημάτων συμπίπτει παντοῦ μὲ θρακικές ἐγκαταστάσεις, μαρτυρούμενες ἀνεξάρτητα. "Αλλὰ τέτοιες μαρτυρίες δὲν ὑπάρχουν. Ἀντίθετα, εἶναι δυνατὸν νά ἀποδειχθεῖ ὅτι τὰ ἀψιδωτά οἰκήματα συμπίπτουν μὲ τὴ διάδοση τῶν Δαναῶν, ἑλληνικοῦ φύλου ποὺ διέσχισε τὴν ἀνατολικὴν Βαλκανικήν πρὶν διασπαρεῖ πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ πρὸς τὴν Ἀνατολή³. "Ἐπίσης ἡ ἐλαχιστοποίηση τῆς ἑλληνικῆς παρουσίας στὴ Θράκη ἀποτελεῖ τάση τῆς θρακολογίας ἀπὸ πολλὰ χρόνια. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ συνεδρίου ἐκδηλώθηκε μὲ τὴ χρήση τοῦ δρου «Μικρασιάτες» γιὰ τὴ δήλωση Ἐλλήνων ποὺ μετανάστευσαν στὴ Θράκη καὶ μὲ τὴν ἐκτίμηση ὡς θρακικοῦ ἐνὸς φρουρίου σὲ ἀπόσταση δέκα περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν Ἀπολλωνία. "Οπως παρατήρησα στὸν ὀμιλητὴν ποὺ ἔκαμε αὐτὴ τὴν ἐκτίμηση, ἀν συμφωνούσαμε μαζί του, θὰ ἔπρεπε νά δεχθοῦμε τὰ ἔξις ἀποτα: α) ὅτι ἡ Ἀπολλωνία δὲ θὰ είχε ἀρκετὴ χώρα γιὰ νά συντηρηθεῖ, δεδομένου ὅτι θὰ ἔλεγχε μία τριγωνική χερσόνησο καὶ μέχρι ἀποστάσεως σημαντικά μικρότερης ἀπὸ δέκα χιλιόμετρα· β) ὅτι ἡ Ἱδια πόλη δὲ θὰ διέθετε ἀμυντικά ἔργα γιὰ νά προστατεύει τὴν ὑπαίθρῳ τῆς ἀπὸ τοὺς Θράκες, ἐνῶ ἔκεινοι θὰ είχαν γιὰ νά προστατεύονται ἀπὸ λίγους "Ἐλλήνες ἐγκατεστημένους στὴν ἄκρη μιᾶς χερσονήσου, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι, σύμφωνα μὲ τὶς πηγές, ὁ συσχετισμὸς τῶν πολεμικῶν δυνάμεων ἦταν ὑπὲρ τῶν Θρακῶν.

Πρὶν ἀπὸ τὸ συνέδριο, τὸ "Ιδρυμα Henri Francfort τοῦ Ἀμστερνταμ, στὸ ὅποιο ἀνήκει τὸ Θρακολογικό Κέντρο ποὺ διευθύνει ὁ κ. Best, ἔστειλε στοὺς συνέδρους τὸ σχέδιο ἐνὸς ὄρισμοῦ τῆς θρακολογίας, χωρὶς ἐπιστημονική ἀξία, γιατὶ οὐσιαστικά περιεῖχε μιὰ ταυτολογία. Μετά τὸ τέλος τῶν ἀνακοινώσεων κλήθηκε στὸ βῆμα ὁ κ. Best νά κάμει εἰσή-

1. The arrival of the Greeks, 1973, σελ. 14-21.

2. Pulpudeva, Semaines Philippopolitaines de l'histoire et de la culture Thrace 1(1974) σ. 164-167.

3. Ἀνάπτυξη τοῦ θέματος στὸ βιβλίο μου Dialectes et ethnè grecs à l'âge du Bronze, ποὺ ἔτοιμάζεται γιὰ τὸ τυπογραφεῖο,

γηση ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ δρισμοῦ. Μιλώντας ἐπέπληξε ἐκείνους πού δὲν ἔστειλαν ἀπαντήσεις στὸ "Ιδρυμα σχετικὲς μὲ τὴν πρότασή του καὶ ἀνέφερε ὅτι δ δρισμὸς ἀντὸς ἐγκριθῆκε ἀπὸ μερικὲς δεκάδες ίδρυμάτα καὶ περισσότερες δεκάδες ἄτομα, χωρὶς νά δνομάσει οὔτε τὰ μὲν οὔτε τὰ δέ. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς συνέδρους ποὺ ἀνέβηκαν στὸ βῆμα ἔπειτα ἀπὸ τὸν κ. Best πῆραν ἀρνητικὴ θέση ἀπέναντι στὸν δρισμό, χαρακτηρίζοντάς τον περιττὸν ἡ ἐπισημαίνοντας τὴν ταυτολογία του. Τὸ ίδιο ἔκαμε καὶ δ ὑποφαινόμενος, προσθέτοντας: «Ἡ θρακολογία, νέα ἀκόμη, ἀπειλεῖται ἀπὸ παιδικὲς ἀσθένειες. Μία ἀπὸ αὐτὲς μπορεῖ νά ἀποβεῖ θανάσιμη. Εἰναι ἡ "ψευδοθρακολογία". Τὰ συμπτώματά της εἶναι κιόλας ἐμφανή. Αὐτὴ ἡ ἀσθένεια συνίσταται στὴν ἀπόδοση στοὺς Θράκες φύλων, πολιτισμῶν, στοιχείων ποὺ δὲν τοὺς ἀνήκουν ἢ ποὺ πρέπει νά ἀποδειχθεῖ ὅτι ἀνήκουν σ' αὐτούς. Τὸ πρῶτο λοιπὸν καθῆκον τῶν θρακολόγων εἶναι νά δρίσουν ποιοι εἶναι οἱ Θράκες. Γιὰ τοῦτο προτείνω νά μπει στὸν δρισμὸ τῆς θρακολογίας ὡς ἀποστολή της καὶ ἡ διερεύνηση τοῦ πραγματικοῦ περιεχομένου τῆς ἔννοιας "Θράκες". Ἡ πρότασή μου ἔγινε δεκτή. Ἀλλὰ ὁ κ. Best, δλοφάνερα πειραγμένος, δευτερολόγησε γιὰ νά διακηρύξει ὅτι ἔχει παρεξηγηθεῖ, καὶ ὅτι ἀγωνίζεται νά ἀπελευθερώσει τὴν θρακολογία ἀπὸ τὸν τοπικισμό, τοὺς συναισθηματισμούς, τὸν ἐθνικισμό. Προφανῶς ἥθελε νά βάλει ἐναντίον μου, καθὼς καὶ ἐναντίον τῶν ἄλλων Ἑλλήνων συνέδρων, γιὰ τὶς παρατηρήσεις ποὺ είχαν κάμει σὲ διάφορες ἀνακοινώσεις, μόλιο ποὺ αὐτὲς οἱ παρατηρήσεις ἤταν πάντα ἐπιστημονικές καὶ χωρὶς στοιχεῖα ποὺ νά μποροῦν νά ἀποδοθοῦν σὲ ἐθνικιστικά κίνητρα. Χωρὶς ὅμως νά τὸ καταλάβει, περιέλαβε στὶς ἐπικρίσεις του καὶ τοὺς Βουλγάρους, ἀφοῦ διεκδίκησε μόνο γιὰ τὸν ἑαυτό του τὴν προσπάθεια νά κάμει τὴν θρακολογία ψυχρὴ καὶ οὐδέτερη ἐπιστήμη. Ἀπαντώντας στὸν κ. Best γιὰ λογαριασμὸ μου εἶπα περίπον: «Ολοι ἔδω είμαστε ἐπιστήμονες καὶ προσπαθοῦμε νά κάνουμε αὐτὰ ποὺ νομίζεις ὅτι μονοπολεῖ ὁ κ. Best. "Οσον ἀφορᾶ τὴ σχέση τῶν ἀρχαίων Θρακῶν μὲ σύγχρονους βαλκανικοὺς λαοὺς πιστεύω ὅτι θρακικὸ αἷμα δὲν ρέει στὶς φλέβες ἐνὸς μόνου ἀπὸ αὐτούς. Μία τέτοια διεκδίκηση εἶναι καὶ ἀντιεπιστημονικὴ καὶ πολιτικά ἐπιβλαβής. Ἐμεῖς οἱ ἐπιστήμονες πρέπει νά διδάξουμε τοὺς λαούς μας αὐτὴ τὴν ἀλήθειαν καὶ μαζὶ μ' αὐτὴ δρισμένες ἀλλεξ, δπως τὸ ὅτι καὶ ἐλληνικὸ αἷμα ρέει σὲ φλέβες γειτονικῶν λαῶν, ποὺ ἀφομοίωσαν ἐλληνικοὺς πληθυσμούς κατὰ τὸ μεσαίωνα καὶ κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους. "Οταν τέτοιες ἀλήθειες γίνουν κοινὸ κτῆμα θὰ ἀφήσουμε πίσω τὸ ιδανικὸ πρὸς τὸ δρόπο σήμερα μποροῦν νά κατατείνουν οἱ κυβερνήσεις μας, δηλαδὴ τὴ φιλία τῶν λαῶν μας, καὶ θὰ προχωρήσουμε στὴν ἀνακάλυψη τῶν συγγενειῶν μας. Γιὰ τοῦτο ζητωκραυγάζω δχι γιὰ τὴ φιλία, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀδελφοσύνη τῶν λαῶν μας». "Ολο τὸ συνέδριο ἐπιδοκίμασε μὲ χειροκροτήματα.

Ἐξέθεσα μὲ λεπτομέρειες τὸ διάλογό μου μὲ τὸν Best γιὰ δύο λόγους: 1) Ἐπειδὴ ὁ κ. Πέτσας τὸν συνδύσιμες στὰ Μακεδονικὰ τόσο πολὺ ποὺ ἀλλοιώθηκε καὶ ή φυσιογνωμία του καὶ τὸ νόημά του¹, 2) Ἐπειδὴ νομίζω ὅτι ἔχει γενικότερο ἐνδιαφέρον: τὰ λόγια ποὺ μού

1. Φ. Πέτσας, ίδιο ἔργο, σελ. 356: «Στὴν καταληκτήρια συνεδρία ὁ προεδρεύων κ. Best ζήτησε ἀπὸ τοὺς συνέδρους νά ἐγκρίνουν τὸν δρισμὸ τῆς "Θρακολογίας", ὅπως διαμορφώθηκε ὑστερα ἀπὸ ἀπαντήσεις, ποὺ ζητήθηκαν καὶ πάρθηκαν, ίδρυμάτων τῆς 'Ανατολῆς καὶ τῆς Δύσης, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ Fondation Frankfort (sic) τοῦ Amsterdam. 'Υπῆρξαν ἐπιφυλάξεις, παρατηρήσεις καὶ ἀντιρρήσεις συνέδρων. 'Απὸ αὐτὲς ἔγινε δεκτὴ ἡ πρόταση νά προστεθῇ στὸν δρισμὸ τῆς "Θρακολογίας" καὶ ἡ ἀνάγκη νά καθοριστῇ ποιοι εἶναι οἱ Θράκες. 'Ο καθηγητής M. Σακελλαρίου, ποὺ ἔκαμε τὴν πρόταση, τελείωσε μὲ ζητωκραυγὴ "γιὰ τὴν φιλία τῶν βαλκανικῶν μας λαῶν", ποὺ χειροκροτήθηκε. Μὲ τὴν εὐκαιρία σημειώνω καὶ δρισμένες ἀνακρίβειες τοῦ κ. Πέτσα: 1) Πρόδερος σ' ἐκείνη τὴ φάση

ηλθαν αυθόρμητα στά χείλη, όταν χρειάστηκε νά άποκρούσω τήν κατηγορία ότι έγώ και οι άλλοι "Ελληνες διατυπώσαμε κατά τό συνέδριο κρίσεις δχι έπιστημονικές, άλλα παρακινημένες άπό έθνικισμό, διατυπώνουν μιά στάση πού έπιβάλλεται νά υίοθετηθεί άπό δλους τούς ένδιαφερομένους, γιατί και τήν έπιστημονική άλήθεια σέβεται και κατατείνει στήν προσέγγιση τῶν λαῶν τῆς περιοχῆς μας.

Μ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

2ο Συνέδριο τῆς Βουλγαρικῆς Ιστορικῆς Έταιρείας (Σόφια, 9-11 Οκτωβρίου 1976).— Μέ έξαιρετική έπιστημονική και δραστηριότητα ως τίς ήμέρες μας». Η Έταιρεία, πού προεδρεύεται άπό τὸν άκαδημαϊκὸν D. Kossev, προσκάλεσε νά μετάσχουν στὸ συνέδριό της και φιλοξένησε 32 ξένους ιστορικούς, άναμεσα στοὺς δρούς δύο "Ελληνες, τὸν κ. I. Καραγιανόπουλο και τὸν υποφαίνομενο. Οι άνακοινώσεις παρακολουθήθηκαν άπό πολυάριθμο άκροατήριο μὲ πλατιὰ συμμετοχὴ καθηγητῶν τῆς Μέσης και φοιτητῶν. Πρέπει κι ἐμεῖς νά συγκροτήσουμε μιὰ έπιστημονικὴ έταιρεία τῶν Ελλήνων ιστορικῶν, ή δροία, άναμεσα στὰ άλλα ἔργα τῆς, νά δργανώνει ἀνάλογα συνέδρια.

Κατὰ τὴν ἐναρκτήρια συνεδρίαση τῆς διομέλειας μίλησαν διάδοχος τῆς Έταιρείας και τὸν συνεδρίου μὲ θέμα: «Οἱ σχέσεις τῆς Βουλγαρίας μὲ ἄλλες χῶρες ώς πρόβλημα τῆς ιστορικῆς έπιστήμης», και ὁ καθηγητὴς Chr. Gandev μὲ θέμα: «Ἐπιδράσεις τοῦ πολιτισμοῦ και τῶν ἐπιστημῶν τῆς Εὐρώπης στὴ Βουλγαρία κατὰ τὸ 18ο και τὸ 19ο αἰώνων». Στὴν τελικὴ διομέλεια παρουσιάστηκαν ἄλλες δύο άνακοινώσεις: άπό τὸν άκαδημαϊκὸν Chr. Christov, «Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Βουλγαρίας και ἡ σημασία τῆς γιὰ τὴν ιστορία τῆς Εὐρώπης», και άπό τὸν N. Todorov, ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ακαδημίας, «Ἡ έθνικὴ βουλγαρικὴ ἐπανάσταση και τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα στὴ N. A. Εὐρώπη κατὰ τὸ 19ο και τὴν ἀρχὴ τοῦ 20οῦ αἰώνων».

Οἱ ὑπόλοιπες άνακοινώσεις (174 συνολικά) παρουσιάστηκαν στὰ πλαίσια ἐπτὰ εἰδικῶν τμημάτων: I) Ιστορίας και ἀρχαιολογίας τῶν ἀρχαίων χρόνων (22 άνακοινώσεις); II) Ιστορίας και ἀρχαιολογίας τῶν μέσων χρόνων (25 άνακοινώσεις); III) τῆς Βουλγαρίας άπό τὸ 15ο ως τὸ 19ο αἰώνα (31 άνακοινώσεις); IV) τῆς νεώτερης ιστορίας τῆς Βουλγαρίας, 1878-1944 (34 άνακοινώσεις); V) τῆς σύγχρονης ιστορίας τῆς Βουλγαρίας, 1944 - (30 άνακοινώσεις); VI) λαογραφίας (26 άνακοινώσεις); VII) στρατιωτικῆς ιστορίας (16 άνακοινώσεις).

Ἐπειδὴ παρακολούθησα μόνο τὶς συνεδρίες τῆς διομέλειας και τὸν πρώτον τμήματος και ἐπειδὴ δὲ γνωρίζω τὴν βουλγαρική, στὴν δροία μίλησαν δῆλοι οἱ σύνεδροι κατὰ τὶς άνακοινώσεις τους και κατὰ τὶς συζητήσεις, δὲν μπορῶ νά ἀναφερθῶ στὸ περιεχόμενό τους. Άλλα άπό τοὺς τίτλους τῶν άνακοινώσεων στὸ γαλλικὰ μεταφρασμένο πρόγραμμα συμπεραίνω διτὶ πολλές άπό αὐτές ἔχουν ἀμεσο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν έλληνικὴ ιστορία, ἔφοδον ἀφοροῦσαν προϊστορικοὺς πολιτισμοὺς πού ἐμφανίζονται και στὴν Ελλάδα, τὶς σχέσεις Θρακῶν και Ελλήνων, τὶς σχέσεις τῶν Βουλγάρων μὲ τὸ Βυζάντιο, και τοὺς "Ελληνες κατὰ τὴν κοινὴ τουρκοκρατία και τοὺς νεώτερους χρόνους. Εμμεσότερα μᾶς ἀφοροῦν οἱ

τῆς συνεδρίας δὲν ἔταν δ. κ. Best, άλλα δ. κ. Fol. 2) Η Francfort Foundation δὲν εἶναι άπό τὰ ίδρυματα ποὺ ἀπάντησαν, άλλα τὸ ίδρυμα στὸ δρόμο άπάντησαν, γιατὶ αὐτὸ είχε κάμει τὴν πρόταση ὁρισμοῦ και δ. κ. Best μιλοῦσε γιὰ λογαριασμό του.

σχέσεις τῶν Βουλγάρων μὲ ξένες δυνάμεις, καθώς καὶ θέματα ἐσωτερικῆς ιστορίας τῶν Βουλγάρων, οἱ πρᾶτες κατὰ τὸ βαθμὸ ποὺ ἐπηρέασαν καὶ τὴ δική μας διεθνὴ θέση, τὰ δεύτερα ἐπειδὴ ἐμφανίζουν ἀναλογίες ἢ ἀξιοπαρατήρητες διαφορὲς μὲ τὰ δικά μας, κάτω ἀπὸ δμοιες συνθῆκες. "Οταν δημοσιευθοῦν τὰ πρακτικὰ αὐτοῦ τοῦ Συνεδρίου, πρέπει νὰ μελετηθοῦν ἀπὸ τοὺς δικούς μας ιστορικούς.

'Ἐπειδὴ δὲ συνάδελφος κ. Καραγιαννόπουλος ἐμποδίσθηκε νὰ ἔλθει στὴ Σόφια ἀπὸ λόγους ὑγείας, ἡ ἀνακοίνωσή του «Βυζάντιο καὶ Βουλγαρία τὸ 976 π.Χ.», γραμμένη γερμανικά, διαβάστηκε ἀπὸ τὴ συνάδελφο Β. Παπούλια, ποὺ ἤρθε ἀπὸ τὴ Φιλιππούπολη, ὅπου μετεῖχε στὸ ἐκεὶ θρακολογικὸ συνέδριο. 'Ο ὑποφαινόμενος παρουσίασε γαλλικά ἀνακοίνωση μὲ θέμα: «Πελασγοὶ στὴ Θράκη».

Μ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

Τὸ 13ο Διεθνὲς Συνέδριο τῶν 'Ονοματολογικῶν 'Ἐπιστημῶν θὰ συνέλθει στὴν Κρακοβία τῆς Πολωνίας ἀπὸ 21-25 Αὔγουστου 1978, μὲ κεντρικὸ θέμα: «Nomina appellativa et nomina propria». Πρόεδρος τῆς δργανωτικῆς 'Ἐπιτροπῆς τοῦ Συνεδρίου είναι δ Mieczyslaw Karaś, Γενικὸς Γραμματέας δ Kazimierz Rymut. Τὸ 12ο Συνέδριο εἶχε συνέλθει τὸν Αὔγουστο τοῦ 1975 στὴ Βέρνη τῆς 'Ελβετίας.

Τὰ πενήντα χρόνια ἀπὸ τὴν ἰδρυση τῆς 'Ορθόδοξης 'Αρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας.— Στὶς ἀρχές 'Οκτωβρίου τοῦ 1976 ἡ 'Ορθόδοξη 'Αρχιεπισκοπὴ Αὐστραλίας ἐδρτασε πανηγυρικῶς τὰ πενήντα χρόνια ἀπὸ τὴν ἰδρυσή της. 'Ο ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας κ. Στυλιανὸς Χαρκιανάκης ἐκάλεσε γιὰ τὸν ἑορτασμὸ αὐτὸν ἀπὸ τὴν 'Ελλάδα ἔξι μητροπολίτες: τὸν Ρόδου Σπυρίδωνα, τὸν Πατρᾶν Νικόδημο, τὸν Αἰνου 'Απόστολο, τὸν Καρπάθου Γεώργιο, τὸν Κυδωνίας καὶ 'Αποκορώνου Εἰρηναῖο καὶ τὸν Κυθήρων Ιερόθεο, καθὼς ἐπίσης καὶ πέντε πανεπιστημιακοὺς καθηγητές: τὸν Ιωάννη Κακριδῆ, τὸν Ἐμμανουὴλ Κριαρᾶ, τὸν Κωνσταντίνο Καλοκύρη, τὸν Νίκο Χουρμούζιαδή καὶ τὴ Μαρίνα Λαμπράκη - Πλάκα. Παραβρέθηκε ἀπὸ μέρος τοῦ Πατριαρχείου δ ἀρχιεπίσκοπος 'Αμερικῆς Ιάκωβος, καθὼς καὶ δρισμένοι τοπικοὶ δρθόδοξοι μητροπολίτες καὶ ἐπίσκοποι.

Οἱ ἑορτές, δργανωμένες μὲ λαμπρὸ τρόπο καὶ μὲ πολυπληθὴ συμμετοχὴ τῶν δμογενῶν τῆς Αὐστραλίας, ἔδωσαν τὴν εὐκαιρία στὸν προσκαλεσμένους ἱεράρχες νὰ χοροστατήσουν στὶς λειτουργίες ποὺ εἰδικὰ προβλέψθηκαν, καὶ στὸν πανεπιστημιακοὺς διδασκάλους νὰ κάμουν διμιλίες μὲ ἐνδιαφέροντα θέματα. "Ἐτσι μπόρεσαν οἱ καλεσμένοι νὰ ἔρθουν σὲ ἀμεση ἐπαφὴ μὲ τοὺς "Ελληνες τῆς Αὐστραλίας, νὰ γνωρίσουν τὴ δραστηριότητά τους, καθὼς καὶ τὰ προβλήματα τους, τὰ σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν τους, νὰ συζητήσουν εὑρύτερα μαζί τους καὶ νὰ ἀναλάβουν γυρίζοντας στὴν 'Ελλάδα νὰ βοηθήσουν γιὰ νὰ πρωθηθοῦν τὰ προβλήματα αὐτὰ καὶ μὲ τὴ συμβολὴ τῶν ἄρμόδιων ἐλληνικῶν ὑπηρεσιῶν.

'Ἐνδιαφέρον ἔχει νὰ σημειωθεῖ ἡ συμμετοχὴ στὶς ἑορτές τῶν αὐστραλιανῶν διοικητικῶν καὶ παιδευτικῶν ἀρχῶν, ποὺ ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρθηκαν γι' αὐτὲς καὶ γιὰ τὶς πνευματικὲς ἐπαφές μὲ τὴν 'Ελλάδα. 'Ιδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἔξεδήλωσαν καὶ σημαντικοὶ κυβερνητικοὶ παράγοντες, καθὼς καὶ κορυφαῖοι ἀπὸ τὴν ἀντιπολίτευση.

Οἱ προσκαλεσμένοι καθηγητές είχαν ἀκόμα τὴν εὐκαιρία δχι μόνο νὰ ἐπισκεφθοῦν πανεπιστήμια, ἀλλὰ καὶ μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς καὶ νὰ διευθύνουν νεοελληνικοῦ ἐνδιαφέροντος φροντιστήρια σὲ δρισμένα αὐστραλιανὰ Πανεπιστήμια (Σίδνεϋ, Μελβούρνη), καθὼς ἐπίσης καὶ νὰ ἔρθουν σὲ ἐπαφὴ μὲ πανεπιστημιακοὺς διδασκάλους καὶ μὲ τὶς ἀρχές δρισμένων πανεπιστημίων, δπου τοὺς ἔγινε ἐγκάρδια ὑποδοχὴ.

Τιμητική έκδήλωση γιά τὸν Octave Merlier.— Στὸ Μεγάλο Ἀμφιθέατρο τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν ἔγινε στὶς 22 Ὁκτωβρίου 1976 ἐπίσημη τιμητικὴ ἔκδήλωση γιὰ τὴ μνήμη τοῦ Octave Merlier, καθηγητῆ τῆς νέας ἑλληνικῆς φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Aix-en-Provence καὶ ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ποὺ πέθανε στὶς 24 Ἰουλίου καὶ ποὺ ἦταν γιὰ πολλὰ χρόνια Διευθυντῆς καὶ διοίσαστικὸς δημιουργὸς τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἔκδηλώσεως αὐτῆς φίλοι τοῦ Octave Merlier, Ἐλληνες καὶ Γάλλοι, μίλησαν γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ γιὰ τὸ ἔργο του.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Ἐκ λογία θητεία στὴν τακτικὴ ἔδρα τῆς Νεώτερης ἑλληνικῆς Φιλολογίας (24.2.77).

Ἀναγόρευση στὸ διάκτορα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ καθηγητῆς Εὐδόκου Σβορόνου. Τὸν τιμώμενον καὶ τὸ ἔργο του παρουσίασε ὁ καθηγητῆς Εὐδόκος Σβορόνος μίλησε κατόπιν μὲ θέμα: «Ἡ νομισματικὴ κυκλοφορία στὴν Τουρκοκρατία» εἰκόνα ἔξαρτημένης οἰκονομίας».

Ο κ. K. Γιαγκουλλῆς ἀναγορεύτηκε διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς μὲ θέμα: «Οἱ ποιητάρηδες τῆς Κύπρου. Προλεγόμενα - Βιο-βιβλιογραφία (1936-1976)» (13.1.77).

Ομιλίες ἔνων προσκεκλεσμένοι ἀπὸ τὴν Φιλοσοφικὴ Σχολὴ μίλησαν οἱ ἀκόλουθοι:

Ο κ. B. Andreac, καθηγητῆς τῆς Ἀρχαιολογίας, καὶ H. Flashar καθηγητῆς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς Φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Bochum τῆς Δ. Γερμανίας, μὲ θέμα: «Τὰ ὅμηρικά ἔπη καὶ οἱ ἀρχὲς σύνθεσης τῆς πρώιμης ἑλληνικῆς ἀγγειογραφίας» (15.3.77).

Ο καθηγητῆς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς Φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Göttingen τῆς Δ. Γερμανίας μὲ θέμα: «Τὰ εἰσαγωγικά κεφάλαια τῆς Ρητορικῆς τοῦ Ἀριστοτέλη» (21.3.77).

Ο καθηγητῆς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς Γλώσσας καὶ Φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Λωζάνης κ. Fr. Lasserre μὲ θέμα «La mort de Platon».

Ἐπισκέψεις καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου 1976-30 Ιουνίου 1977 διδάξαν ώς ἐπισκέπτες καθηγητές οἱ ἀκόλουθοι:

Κων. Δημαράς, καθηγητῆς τῆς νεοελληνικῆς Φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Σορβόννης (1.1.77-31.3.77).

N. Σβορόνος, καθηγητῆς τῆς École Pratique des Hautes Études τοῦ Παρισιοῦ (1.10.76-31.12.76).

G. Hering, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Göttingen (1.1.77-30.6.77).

P. R. Franke, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Saarland (23.2.77-23.4.77).

Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν.

Ἐκδόσεις.— Κατὰ τὸ 1976 ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὴν Ἐταιρεία τὰ ἔξῆς βιβλία:

Κωνστ. Ἀπ. Βακαλοπούλου, 'Η ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα, ἡ πειρωτικὴ καὶ Αἰγαῖο, μεταξὺ 1826-1829.

I. Σ. Νοτάρη, 'Ο πατριωτικὸς ἀγώνας τοῦ Κοραῆ πρὶν καὶ κατὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821.

Μίλτ. Ι. Παπαϊωάννου, Τὸ γλωσσάριο τῶν Γρεβενῶν.

Λίνου Πολίτη, Συνοπτικὴ ἀναγραφὴ χειρογράφων ἐλληνικῶν συλλογῶν.

Δημ. Κ. Σαμσάρη, Ἰστορικὴ γεωγραφία τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

I. Χρ. Ταρνανίδη, Ἡ διαμόρφωση τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας (864-1235).

Ἄλλαγές στὴ διεύθυνση συντάξεως τῶν «Ἐλληνικῶν».— Στὴ θέση τοῦ ἀείμινηστου Ν. Ἀνδριώτη τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν ἔξελεξε τὸν κ. Ν. Κονομῆ, καθηγητὴ τῆς ὁρχαίας ἐλληνικῆς Φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Απὸ τὴ διεύθυνση τῆς συντάξεως τοῦ περιοδικοῦ ἀποχωροῦν, ὅπως ἐδήλωσαν στὸ Δ. Συμβούλιο, μετὰ τὴ συμπλήρωση τοῦ 29ου τόμου οἱ κ.κ. Μ. Β. Σακελλαρίου καὶ Λίνος Πολίτης.

Ἐπίσης ὑπέβαλε τὴν παραίτησή του ὁ κ. Α. Βακαλόπουλος.

Βιβλία καὶ δημοσιεύματα ποὺ ἐστάλησαν στὴ διεύθυνση τῶν «Ἐλληνικῶν».

Γεδεών, Μ. Ι., Ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ γένους κατὰ τὸν ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰώνα, Ἐκδοτικὴ φροντίδα Α. Ἀγγέλου - Φ. Ἡλιού, Ἀθῆνα 1976. (Ἐκδ. «Ἐρμῆς» ΝΜ 1). 80, σσ. 1ς' + 324.

Γιαγκουλλῆ, Κ. Γ., Οἱ ποιητάρηδες τῆς Κύπρου. Προλεγόμενα - Βιο-βιβλιογραφία (1936-1976), Θεσσαλονίκη 1976. 80, σσ. 449. (Διδακτορικὴ διατριβή).

Δετοράκη, Θεοχάρη, Ἀνέκδοτα δημοτικὰ τραγούδια τῆς Κρήτης, Ἡράκλειον 1976. σσ. 230.

Ζαμάνου, Εὐαγγ. Λ., Θερμοπύλαι. Ὅπο τὸ φῶς τῆς ἴστορικῆς ἐρεύνης, Ἀθῆναι 1976. 80, σσ. 125.

Ζωρογιαννίδη, Κ. Ν., Ἡμερολόγιον πορειῶν καὶ πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων 1912-1913, Θεσσαλονίκη 1975. (Ἐκδ. ΙΜΧΑ, ἀρ. 154). 80, σσ. 179.

Θεμελῆ, Χρυσοστόμου, Μητροπολίτου Μεσσηνίας, Ἡ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν ἔτει 1896 ἔκδοσις τῶν Μηναίων, Ἀθῆναι 1976. 80, σσ. 69. (Ἀνάτυπο ἀπὸ τὴ «Θεολογίᾳ»).

Κομνηνοῦ - Κακριδῆ, Ὁλγας, Ὄμιλίες καὶ ἄρθρα, Ἀθῆναι 1976. 80, σσ. 206.

Κουρούση, Στ. Ι., Ὁ λόγιος οἰκουμενικὸς πατριάρχης Ἰωάννης ΙΓ' ὁ Γλυκὺς (Συναγωγὴ εἰδήσεων καὶ ἀνέκδοτα αὐτὸν ἔργα). Ἀθῆναι 1975. 80, σσ. 405, η', πίν. 4.

Μαντζουράνη, Δ. Π., Ἡ Ἐφταλοῦ καὶ μερικὰ ἄλλα τοπωνύμια τῆς Λέσβου, Μυτιλήνη 1976. 80 μ., σσ. 27.

Μαντζουράνη, Δ. Π., Τὸ ἐτήσιο γεωργικὸ εἰσόδημα τῆς Λέσβου στὴν Ἀρχαιότητα, Ἀθῆναι 1976. σσ. 14. (Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδ. «Θέματα Συνεταιρισμῶν, Οἰκονομίας, Τραπεζῶν»).

Μαυροειδῆ, Φανῆς, Συμβολὴ στὴν ἴστορια τῆς ἐλληνικῆς ἀδελφότητας Βενετίας στὸ ΙΣΤ' αἰώνα, Ἀθῆναι 1976. 80, σσ. 372.

Μέντζου, Κωνσταντίνας, Συμβολαὶ εἰς τὴν μελέτην τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τῆς πρωτομού βυζαντινῆς περιόδου. (Ἡ προσφορά τῶν ἐκ Μ. Ἀσίας καὶ Συρίας ἐπιγραφῶν καὶ ἀγιολογικῶν κειμένων), Ἀθῆναι 1975. 80, σσ. 259. (Διδακτορικὴ διατριβή).

Μπακιρτζῆ, Χ., Εύρετήρια «Νέας Πορείας» (1965-1974). (Ἀνάτυπο ἀπὸ τὴ «Νέα Πορεία» τ. 243/46 (1975) 99-148).

‘Οδηγός τοῦ Μουσείου τῶν εἰκόνων καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου. Ἰστορικὴ εἰσαγωγὴ Μ. Ι. Μανούσακα, περιγραφικὸς κατάλογος Ἀθ. Δ. Παλιούρα, Βενετία 1976. 8ο, σσ. 63, πίν. 32. (Ἐλληνικὸν Ἰνστιτοῦτον Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν Βενετίας).

Παπαγεωργίου, Μαρίας Γ., ‘Απόψεις γιὰ τοὺς «σταυροὺς» τῶν τάφων τοῦ Σκρῆ, Θεσσαλονίκη 1976. 8ο, σσ. 106, πίν. 23.

Παπαδάκη, Ἐμμ. Μιλτ., Μορφαὶ τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς Κρήτης τοῦ 15ου καὶ 16ου αἰώνος, Κατὰ τὰς γραμματειακὰς πηγάς, Ἀθήνα 1976. 8ο, σσ. 206. (Διδακτορικὴ διατριβή).

Παπαθωμόπουλου, Μ., ‘Ανωνύμου παράφρασις εἰς τὰ Διονυσίου Ἱξεντικά, Ιωάννινα 1976. 8ο μ., σσ. 61.

Παπαθωμόπουλου, Μ., ‘Ανωνύμου παράφρασις εἰς τὰ Ὁππιανοῦ Ἄλιευτικά, Ιωάννινα 1976. 8ο μ., σσ. 55.

Παπαθωμόπουλου, Μ., Εὐτεκνίου παραφράσεις εἰς τὰ Νικάνδρου Θηριακά καὶ Ἀλεξιφάρμακα, Ιωάννινα 1976. 8ο μ., σσ. 136.

Παπαθωμόπουλου, Μ., Μάξιμου Πλανούδη μετάφρασις τῶν Ὁβιδίου Ἐπιστολῶν, Ιωάννινα 1976. 8ο μ., σσ. 126.

Παπαϊωάννου, Β., Λουκιανὸς ὁ μεγάλος σατυρικὸς τῆς ἀρχαιότητας. Συμβολὴ στὴν παρουσίαση τῆς ἐποχῆς, τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου του, Θεσσαλονίκη 1976. 8ο, σσ. 328.

Πολίτου - Μαρμαρινοῦ, Ἐλένης, ‘Ο Κωστῆς Παλαμᾶς καὶ ὁ γαλλικὸς Παρνασσισμός. (Συγκριτικὴ φιλολογικὴ μελέτη), Ἀθήνα 1976. 8ο, σσ. 505. (Διδακτορικὴ διατριβή).

Τὰ Ἑλληνικὰ προεπαναστατικὰ περιοδικά. Εὑρετήρια. Β' «Ἐρμῆς ὁ Λόγιος» 1811-1821, ἐπιμέλεια Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκου, Ἀθήνα 1976, 8ο, σσ. 292.

Τσιτουρίδου, Ἀννας, ‘Η Παναγία τῶν Χαλκέων, Θεσσαλονίκη 1975 (ἔκδ. ΙΜΧΑ, ἀρ. 161). 16ο, σσ. 56, πίν. 32-8.

Χατζῆ Ιωάννου, Μ., ‘Ἀστυγραφία Θεσσαλονίκης ἢτοι Τοπογραφικὴ περιγραφὴ τῆς Θεσσαλονίκης, Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1880. Ἔκδοση β’ φωτοτυπημένη. Θεσσαλονίκη 1976 (ἔκδ. «Νέας Πορείας»). 8ο, σσ. 116.

Χονδρογιάννη, Γιάννη, ‘Η Μαρία Πολυδούρη μετὰ τὸν Καρυωτάκη, Ἀθήνα 1975. σσ. 114.

Abkürzungsverzeichnis und Registers zum Prosopographischen Lexicon der Palaiologenzeit, 1 - Faszikel: Ἀαρὼν - Ἀψαρᾶς, 1976. (Österreichische Akademie der Wissenschaften).

Beldiceanu, Nicoară, Le monde ottoman des Balkans (1402-1566). Institutions, société, économie, London 1976. Variorum Reprints, 8ο, σσ. 340.

Beyer, Hans-Veit, Nikephoros Gregoras, «Antirrheta I», Wien 1976. (Österreichische Akademie der Wissenschaften), 8ο, σσ. 493.

Bouvier, Bertrand, Le mirologue de la Vierge. Chansons et poèmes grecs sur la Passion du Christ. I. La Chanson populaire du Vendredi Saint, Institut Suisse de Rome 1976. (Bibliotheca Helvetica Romana). 8ο, σσ. 366.

Buschhausen, Heide und Helmut, Die Illuminierten armenischen Handschriften der Mechitharisten - Congregation in Wien, Wien 1976. 8ο, σσ. 113, πίν. 80.

Charalambakis, Chr., Phthano. Ein Beitrag zur griechischen Wortforschung, Heidelberg 1976. 8ο, σσ. 238. (Διδακτορικὴ διατριβή).

Dujčev, Ivan, Cronaca di Monemvasia. Introduzione, Testo Critico, Traduzione e Note, Palermo 1976. (Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neoellenici. Testi e Monumenti). 8ο, σσ. XLVII + 36.

- Euripides, Troades, edited with introduction and commentary by K. H. Lee, Basingstoke 1976. (Macmillan education Ltd). 16o, σσ. XXXIV+ 299.
- Illinois Classical Studies, vol. I, editor Miroslav Marcovich, Illinois 1976. 8o, σσ. 261.
- Kelnhofen, Fr., Die Topographische Bezugsgrundlage der tabula Imperii Byzantini, Wien 1976. (Österreichische Akademie der Wissenschaften). 8o, σσ. 43.
- Koder, Joh. - Hild, Fr., Tabula Imperii Byzantini 1. Hellas und Thessalia, Wien 1976. (Österreichische Akademie der Wissenschaften). 8o, σσ. 316.
- Kresten, Otto, Eine Sammlung von Konzilsakten aus dem Besitze des Kardinals Isidoros von Kiev, Wien 1976. (Österreichischen Akademie der Wissenschaften). 8o, σσ. 126, πiv. 6.
- Lilie, Ralph - Johannes, Die byzantinische Reaktion auf die Ausbreitung der Araber, München 1976. (Miscellanea Bizantina Monacensis, 22). 8o, σσ. 401.
- Rizzo, J.-J., The Encomium of Gregory Nazianzen by Nicetas the Paphlagonian, Greek Text edited and translated, Bruxelles 1976. (Subsidia Hagiographica, 58). 8o, σσ. 127.
- Setton, Kenneth M., The Papacy and the Levant (1204-1571), vol. I, The Thirteenth and Fourteenth Centuries, Philadelphia 1976. (The American Philosophical Society). 8o, σσ. 512.
- Simpson, M., Gods and Heroes of the Greeks. The «Library» of Apollodorus, Amherst 1976. 8o, σσ. 311.
- Spatharakis, Joh., The Portrait in Byzantine Illuminated Manuscripts, Leiden 1976. (Byzantina Neerlandica, 6). 8o, σσ. XVI + 287, πiv. 182.
- Symeonidis, Ch., Der Vokalismus der griechischen Lehnwörter im Türkischen, Thessaloniki 1976, (Ἑκδ. IMXA, ἀρ. 141). 8o, σσ. 143.
- Talbot Maffry, Alice - Mary, The Correspondence of Athanasius I Patriarch of Constantinople. Letters to the Emperor Andronicus II, Members of the Imperial Family, and Officials, Dumbarton Oaks 1975. (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, vol. VII). 8o, σσ. 467.
- Trapp, E. - Walther, R. - Beyer, H., Prosopographischen Lexikon der Palaiologenzeit, 1. Faszikel: Αυρού - Αψαρᾶς, Wien 1976. (Österreichische Akademie der Wissenschaften). 8o, σσ. 18+ 163.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Π. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ

(1906 - 1976)

Στις 29 Σεπτεμβρίου 1976 πέθανε καὶ κηδεύτηκε στὴ Θεσσαλονίκη ὁ δόμοτιμος καθηγητὴς τῆς Γλωσσολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Νικόλαος Π. Ἀνδριώτης, σὲ ἡλικία 70 ἑτῶν. Ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Ἑλλάδα, ἡ Ἑλληνικὴ Γλωσσολογία ἔχασαν ἔναν ἀκάματο ἐργάτη τοῦ πνεύματος, ἡ οἰκογένειά του, οἱ συνάδελφοί του, οἱ μαθητὲς καὶ οἱ φίλοι του θρήνησαν τὸν «καλὸν κάγαθὸν» ἄνθρωπο.

Προσπαθώντας νὰ παρουσιάσω τὸ ἔργο ποὺ ἀφήσεις ὁ Ἀνδριώτης, ἀναλογίζομαι διτὶ θὰ χρειαζόμουν δέκα τουλάχιστο τυπωμένες σελίδες γιὰ ν' ἀναγράψω μόνο τὸν τίτλους τῶν ἐργασιῶν του — τόσες ἀπαιτήθηκαν στὸ Ἀρτιχάρισμα, ποὺ μόλις πρόφτασε νὰ τὸ δεῖ δόλοκληρωμένο. Γι' αὐτό, μόνο συνθετικὰ θὰ ἐπιχειρήσω νὰ δῷ τῇ μεγάλῃ προσφορᾷ τοῦ ἀξέχαστου δασκάλου καὶ ἐπιστήμονα.

Τὸ γράφει καὶ ὁ ἴδιος στὴ μελέτη του γιὰ «Τὸ γλωσσικὸ ἔργο τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη» (1960), διτὶ, ἀντίθετα μὲ πολλοὺς ξένους ποὺ καταπιάστηκαν μὲ τὴ μελέτη ἄλλων γλωσσῶν, οἱ «Ἑλληνες γλωσσολόγοι» «ἀσχολήθηκαν καὶ ἀσχολοῦνται ὡς σήμερα μονάχα μὲ προβλήματα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ τῆς ἱστορίας της», καὶ ὡς λόγο ἀναφέρει τὸ διτὶ, λίγοι καθὼς εἶναι σὲ κάθε γενεά, δὲ θὰ είχαν στὴν ἀντίθετη περίπτωση «σὲ ποιὸν νὰ παραδόσουν τὴν ἑθνικὴ τους γλωσσολογία...». Τὴ σκέψη αὐτῆ τὴν είχε ἡδη κάμει βίωμά του καὶ πράξη ὁ ἴδιος καὶ μὲ τὴν εἰκοσιπεντάχρονη (1944 - 1969) διδασκαλία του στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης καὶ μὲ τὸ πολυσύνθετο συγγραφικὸ του ἔργο (ποὺ τυπώνεται καὶ μεταθανάτιο...).

«Οσοι εἰδύχησαν ν' ἀκούσουν μαθήματα τοῦ Ἀνδριώτη — καὶ δὲν ἤταν μόνο φοιτητὲς τῆς Φιλοσοφικῆς — κρατοῦν στὴ θύμησή τους πῶς αὐτὰ τοὺς ἀνοιξαν εὐρύτατους τοὺς δρίζοντες τῆς Ἑλληνικῆς ἰδίως γλωσσικῆς ἴστορίας, πῶς ἔστησαν μπροστά στὰ μάτια τους τὸ πανόραμα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας ἀπὸ τὰ ἀρχαιότατα χρόνια ὡς τὰ σημερινά. Εἴτε Ιστορικὴ Γραμματικὴ ἤταν τὸ μάθημα — μύηση πραγματικὴ στὴν ἔξελιξη τῆς γλώσσας μας — εἴτε Φωνητικὴ καὶ Μορφολογία εἴτε Γενικὴ Γλωσσική, μὲ ξανοίγματα στὸ καθολικὸ φαινόμενο ποὺ λέγεται γλώσσα, εἴτε δῆμος καὶ ἀρχαῖα ἡ νεώτερα διαλεκτικά, δῆλα τὰ χειριζόταν μὲ τὴν ἴδια μαεστρία τοῦ γνήσιου ἐρευνητῆ, μὲ τὴ γνώση καὶ τὴν ἀσφάλεια τοῦ ἐπιστήμονα. Κάθε μάθημά του ἤταν γιὰ τὸ φοιτητὴ πνευματικὴ πανδαισία, ποὺ δὲ γλαφυρὸς ὄμιλητῆς τὴν πρόσφερνε μὲ σοφία ἀλλὰ κάποτε κάποτε καὶ μὲ λεπτὸ χιοῦμορ, πάντοτε ὄμως μὲ τὴ δεξιοτεχνία ἔκεινη ποὺ δὲ μαγεύει μόνο στὰ 45 λεπτά τοῦ μαθήματος, παρὰ κάνει τὸν ἀκροατὴ νὰ μεταφέρει σκεφτικὸς τὸ μάθημα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν αἰθουσα, γιὰ δική του πιὰ καλλιέργεια καὶ ἐπίδοση. Αὐτὴ ἡ ἵκανότητα τοῦ Ἀνδριώτη, συνταιριασμένη καὶ μὲ τὸν ἥπιο χαρακτήρα του καὶ τὴν ἀπέραντη ἄνθρωπιά του, ἔδεινε τὸ μαθητὴ μὲ τὸ δάσκαλό του πνευματικά καὶ ψυχικά καὶ ἔκαμνε τὴ διδασκαλία του παιδεία μὲ τὴν ἴδιαν κότερη σημασία τῆς λέξης.

Τὸ συγγραφικὸ του ἔργο εἶναι δγκωδέστατο. Πέρα ἀπὸ τὰ πρωτόλεια καὶ κάποια μεταγενέστερά του ποὺ ἀναφέρονται σὲ ιστορικὰ καὶ ἀρχαιολογικὰ θέματα, ἡ ἐπιστημονική

του προσφορά στήν έλληνική γλωσσική έπιστήμη και στή λύση τῶν προβλημάτων τῆς έλληνικῆς γλώσσας ἀπλώνεται σὲ δλους τοὺς κλάδους :

‘Από τῇ Φωνητικῇ διευκρίνισε πολλά προβληματικά καὶ ἀπὸ τὸ νεοελληνικὸ συμφωνισμό, ἵδιος μὲ τὴ μελέτη του «*Zur vermeintlichen Nasalentwicklung im Neugriechischen*» (1943), ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν έλληνικὸ γενικὰ φωνηντισμὸ καὶ μὲ ἄλλες ἐπὶ μέρους ἐργασίες καὶ μὲ αὐτὴν ποὺ μᾶς διδάσκει ἀκόμα ἀπὸ αὐτὸν ἐδῶ τὸν τόμο (καὶ ἀπὸ τὸν προηγούμενο) τῶν ‘*Έλληνικῶν*, τὰ «Φαινόμενα συναλοιφῆς καὶ χασμωδίας στήν έλληνική γλώσσα». ‘Η τελευταία αὐτὴ μελέτη, ποὺ δὲν είναι καὶ ἡ τελευταία του, μιλάει ἀπὸ μόνη τῆς ὅτι είναι καρπὸς ἐργασίας δεκαετιῶν καὶ, μολονότι δὲ ζεῖ πιὰ ὁ ἴδιος γιὰ νὰ τῇ δεῖ σὲ τελευταία ματιά, θ’ ἀποτελέσει πρότυπο γιὰ τὴν ἔρευνα πολλῶν, ἀδιευκρίνιστων ἀκόμα, λεπτομερειῶν τοῦ νεοελληνικοῦ κυρίως φωνηντισμοῦ. Εἰδικὴ γιὰ ἔνα φαινόμενο τοῦ ἰδιώματος τῆς Σαμοθράκης είναι ἡ διεξοδικὴ ἐργασία του «*La loi de prophylaxie dans le vocalisme néogrec*» (1974), ἀνανεωμένη παλιότερη μελέτη του γιὰ τὸ ἴδιο φαινόμενο.

‘Η Μορφολογία τοῦ χρωστάει πάνω ἀπὸ δέκα μεγάλες ἡ μικρότερες μονογραφίες γιὰ ποικίλα θέματα. ‘Η ματιά τοῦ γνώστη τῆς γλώσσας σὲ δλες τῆς τις ἐποχές βαθύινει κι ἐδῶ σὲ σωρὸ λεπτομέρειες γιὰ θέματα τυπολογικά τοῦ ὄννυματος καὶ τοῦ ρήματος, ἵδιος ὅμως προβληματίζει ἀκόμα ἡ ἐργασία του «“Υπάρχει ὑποταχτικὴ στή νέα ‘Ελληνική;» (1934).

‘Η Ονοματολογία ἀπασχόλησε τὸν Ἀνδριώτη πολλὰ χρόνια. Μὲ ὑπομονὴ καὶ ἐπιμονὴ μάζευε τὸ καθετὶ ἀπὸ ἐφημερίδες καὶ περιοδικά, βαφτιστικά ὄννυματα, ἐπώνυμα, παρωνύμια, τοπωνύμια καὶ τὰ παρόμοια καὶ συγκέντρωσε ὀλόκληρο Ἀρχεῖο, ποὺ ἀπόκειται τώρα στὸ Σπουδαστήριο Γλωσσολογίας. Πολλὰ ἀπὸ τὰ πορίσματά του τὰ ἀνακοίνωσε σὲ διεθνὴ Συνέδρια Ονοματολογίας καὶ τὰ τύπωσε ἐλληνικά καὶ γερμανικά. Εἰδικὴ γιὰ τὴ Μακεδονία είναι ἡ μελέτη του «*History of the name “Macedonia”*» (1960).

‘Ιδιαίτερη ἀδυναμία τοῦ Ἀνδριώτη ἦταν ἡ Ἐτυμολογία καὶ ἡ Σημασιολογία. ‘Ελληνικὰ καὶ γερμανικά γραμμένες πάνω ἀπὸ εἴκοσι ἐπὶ μέρους μελέτες καὶ γιὰ τὴν κοινὴ νεοελληνικὴ καὶ γιὰ τὰ ἰδιώματά της φωτίζουν σκοτεινά σημεῖα καὶ λόνουν προβλήματα ποὺ ἀπασχόλησαν καὶ ἄλλους ἔρευνητες ἡ ποὺ τὰ ἔθεσε καὶ τὰ ἔκαθάρισε ὁ ἴδιος. Συνθετικότερα ἔργα του ἀπὸ τὴν περιοχὴν αὐτὴ θὰ μένουν πάντοτε οἱ εἰδικές μονογραφίες «Σημασιολογία» (1959) καὶ «Παράλληλοι σημασιολογικοὶ ἔξελιξεις εἰς τὴν ἐλληνικὴν καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας» (1960· γιὰ δσους ξενίστηκαν ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα τοῦ 1960 ὑπάρχει σύντομο προλογικὸ σημείωμα τοῦ συγγραφέα, ὑπάρχει ὅμως στὸ βάθος καὶ ἡ ἀπόδειξη τοῦ ἀσταμάτητου προβληματισμοῦ ποὺ τὸν συνέδενε ἀπὸ τὰ νεανικά του χρόνια ὥς τὴν ὥριμότητα). ‘Απὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἐτυμολογίας, πέρα ἀπὸ ἄλλες ἐργασίες, ὁ Ἀνδριώτης χάρισε στὴν έλληνικὴ ἐπιστήμη τὸ εὐρύτατα γνωστό του ‘*Ἐτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς*’ (1951· 2ῃ ἑκδοση 1967). Τὸ θεμελιακὸ αὐτὸν ἔργο γνώρισε καὶ τὰ ἔγκωμα καὶ τὴν ἐπίκριση. Τὰ πρῶτα τὰ ἄκουσε ὁ Ἀνδριώτης μὲ μετριοφροσύνη καὶ μὲ σεμνότητα, στοὺς «ψύχους» ἀναγκάστηκε ν’ ἀπαντήσει. Δὲ χρειάζεται νὰ ἐπαναλάβω ἐδῶ τὸ τί ἔγραψε ὁ ἐτυμολόγος λεξικογράφος γιὰ ν’ ἀμυνθεῖ, θὰ πῶ ὅμως τοῦτο: μόνο μιὰ σκέψη ἀνείχαν κάμει οἱ φωνασκοί, ὅτι τὸ ‘*Ἐτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς νέας μας γλώσσας*’ δλοὶ τὸ δνειρέονταν, δλοὶ τὸ ἀποζητοῦσαν μὰ κανένας δὲν τὸ καταπιανόταν καὶ ξαφνικὰ παρουσιάστηκε μπροστά μας γινωμένο ἀπὸ τὸ μηδέν, θὰ ἔπερπε νὰ είχαν σπάσει τὸν «ἐπικριτικὸ» τους κάλαμο, νὰ ὑποδείξουν, δπως τὸ ἔκαμαν ἄλλοι, τὰ τρωτά ποὺ μοιραζό ἦταν νὰ ἔχει ἔνα τέτοιο πρωτοφανέρωτο στὴ γλώσσα μας ἔργο, ἡ ἐπιτέλους νὰ καταπιοῦν μὲ ἀξιοπρέπεια τοὺς «δμφακες» ποὺ ἔμμεσα τοὺς πρόσφερεν τὸ ἔργο... Πόσο καὶ ὁ ἴδιος ηξερε τὶς ἀτέλειες ποὺ ἦταν φυσικὸ νὰ ἔχει τὸ Λεξικό του τὸ δείχνει ἡ δεύτερη ἑκδοσή του, διπλάσια σὲ δγκο ἀπὸ τὴν πρώτη.

Κορωνίδα τοῦ λεξικογραφικοῦ του ἔργου ἀποτελεῖ τὸ *Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten* (1974), τὸ Λεξικό ποὺ παρουσιάζει τοὺς ἀρχαῖσμοὺς τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων καὶ ιδιωμάτων. Εἶναι ἔνα ἔργο μακρόχρονης προετοιμασίας καὶ ἐπεξεργασίας, ποὺ ἐκπλήσσει μὲ τὸ ὅγκο τῶν πληροφοριῶν καὶ εὐλογα κάνει τὸν καθένα νὰ ἀναρωτηθεῖ ἂν ήταν δυνατὸ νὰ τὸ συντάξει ἐν αἱ ἄνθρωποις. Ἡ τιμὴ ποὺ ἔγινε στὸν Ἀνδριώτη ἀπὸ τὴν ἐκδότρια τοῦ ἔργου Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν τῆς Βιέννης, νὰ τὸν ἀναγρεύει ἀντεπιστέλλον μέλος της, ήταν δικαιοτάτη, καὶ ήταν ἐγκόσμια· ἡ τιμὴ ποὺ θὰ τοῦ γίνεται μὲ τὸ νὰ μὴ λείπει καὶ αὐτὸ τὸ ἔργο του ἀπὸ κανενὸς Ἑλληνιστῇ τὸ γραφεῖο θὰ είναι παγκόσμια.

Τὴν συγγενικὴ ἐπιστήμη τῆς Λαογραφίας τὴν καλλιέργησε ὁ Ἀνδριώτης ἀπὸ τὴ γλωσσολογικὴ πλευρὰ μὲ μελέτες ποὺ δείχνουν τὴν ἐμβάθυνση καὶ σὲ ἄλλους εὐρύτερους τομεῖς. Ἐκτὸς ἀπὸ ὅλλες μικρότερες, πρέπει νὰ ἀναφέρω τὸ «Δοκίμιο γιὰ λαογραφικὴ σύνθεση» (1938) καὶ τὴ διεξοδικὴ μελέτη του γιὰ τὴν δονοματολογία τῆς θάλασσας, τὸ «Il mare nella lingua e nel folklore greco» (1962).

Κάτοχος δσο λίγοι τῶν ιδιωμάτων τῆς νέας Ἑλληνικῆς, ίδιως ὅμως τῶν βόρειων καὶ τῆς ποντιακῆς διαλέκτου, ἔγραψε σειρὰ δόκιληρη μικρές ἀλλὰ καὶ μεγαλύτερες ἐργασίες, ίδιως γιὰ μακεδονικὰ ιδιώματα. «Υποδειγματικὴ στὸν τομέα αὐτὸν είναι ἡ διδακτορικὴ του διατριβὴ Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος τῆς Ἰμβρου» (1930). Καὶ μὲ τὶς ἄλλες ἐργασίες, ἀλλὰ ἐντελῶς ιδιαίτερα μὲ τὴν τελευταία γιὰ τὸ ιδιώμα τῆς πατρίδας του δ Ἀνδριώτης ἐπαληθεύει ἐκεῖνο ποὺ ἔγραφε δ δάσκαλός του Paul Kretschmer, δτι ιδανικὴ διαλεκτολογικὴ μελέτη είναι αὐτὴ ποὺ τὴ συντάσσει ἐπιστημονικὰ καταρτισμένος ἐρευνητὴς ποὺ μιλάει τὸ ιδιώμα. Στὴν ἐργασία του γιὰ τὸ ιδιώμα τῆς Ἰμβρου δ συγγραφέας παιζει τὸ διπλὸ ρόλο, τῆς αὐθεντικῆς πηγῆς καὶ τῆς ὑπεύθυνης ἐπιστήμης.

Ο Ἀνδριώτης ὅμως προχώρησε καὶ πέρα ἀπὸ τὰ «στενά» γραμματικά, σὲ ἄλλους τομεῖς τῆς γλωσσολογικῆς ἐρευνας, στὴ Σύνταξη καὶ στὸ «Φύος. Λάτρης τῆς λογοτεχνίας μας, πρόσφερνε συχνά στοὺς «δόμιλητές» του τὴ χαρὰ καὶ τὸ θαυμασμὸ νὰ τὸν ἀκοῦν νὰ ἀπαγέλλει σά γυμνασιόπαιδο κατεβατά δόκιληρα ποιητικῶν ιδίως ἔργων. Ἡ ἀγάπη του αὐτῆ γιὰ τὴν ποίηση τὸν δδήγησε νὰ γράψει δυὸ εἰδικές μελέτες, «Ἡ γλώσσα τοῦ Παλαμᾶ» (1943) καὶ «Ἡ γλώσσα τοῦ Κάλβου» (1946), μελέτες συνθετικὲς γιὰ τὸ ἔργο τῶν δυὸ ποιητῶν, στὶς δποίες ἡ γλωσσολογικὴ διερεύνηση συναγωνίζεται τὴν αισθαντικὴ ἐμβάθυνση. Ἀλλὰ καὶ στὴ γενικότερά της τὴ λογοτεχνία μας καὶ τὸ σύγχρονο λόγο μας τὰ μελέτησε σὲ δυὸ μικρές καὶ σὲ δυὸ μεγαλύτερες μελέτες, «Συμβολὴ στὴ μελέτη τῶν στοιχείων τοῦ Ἑλληνικοῦ ὑφους» (1946), καὶ στὴν ἐκτενέστατη καὶ οὐσιαστικότατη «Τὸ Ψφος καὶ τὰ προβλήματά του στὴ γλώσσα μας» (1944). Μὲ αὐτὲς δ Ἀνδριώτης ξεπέρασε πιὰ τὸν ἐπιστήμονα τοῦ γραφείου, ἀνάσανε τὸν ἀρωματισμένο ἀέρα τῆς λογοτεχνίας, τὸν πέρασε ἀπὸ τὸ φίλτρο τὸν ἐπιστημονικὸν ἐλέγχου, ἔσμιξε στὴν ψυχὴ του λογοτεχνία καὶ γλώσσα κι ἔδωσε τὸ ἀπόσταγμά τους. Ο Ἀνδριώτης «ἔθυσε ταῖς μούσαις καὶ ταῖς χάρισιν» — καὶ θὰ ἔλεγα πώς μὲ τὶς μελέτες του αὐτὲς ἔδειξε τὴν εἰδοποιὸ διαφορὰ τοῦ ἔργου του ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ δασκάλου του Γ. Χατζιδάκι.

Η ἱστορία τῆς γλώσσας γενικά, τῆς ἑλληνικῆς ιδιαίτερα, οἱ ἀμοιβαίες ἐπιδράσεις γειτονικῶν λαῶν καὶ τὰ παρεμφερὴ θέματα ήταν ἄλλος ἔνας τομέας τῆς γλωσσολογικῆς ἐρευνας τοῦ Ἀνδριώτη. Δεσπόζει ἐδῶ ἡ ἐκτενῆς πραγματεία του «Οἱ Ἰνδογερμανοὶ» (1939), κοντά σὲ ἄλλες μικρότερες. Ἐδῶ πρέπει νὰ ὑπαγάγουμε καὶ τὸ βιβλίο ποὺ χρειάστηκε νὰ γράψει δ Ἀνδριώτης, δταν μιὰ μειονδτητα τῶν βόρειων γειτόνων μας μετὰ τὴν ίδρυση τοῦ κράτους της σκέφτηκε νὰ δημιουργήσει καὶ τὴ «γλώσσα» της. Ήταν μιὰ ἀπάντηση τὸ βιβλίο αὐτό, Τὸ δμόσπονδο κράτος τῶν Σκοπίων καὶ ἡ γλώσσα του (1960· πρωτοδημοσιεύτηκε στὰ ἀγγλικά, 1957, καὶ ἀργότερα καὶ γερμανικά) στὰ δσα μὲ προπα-

γανδιστικά έντυπα, ἀλλὰ καὶ μὲ «Γραμματικές» καὶ μὲ «Λεξικά» ἡθελαν οἱ Σκοπιανοὶ νά διαδώσουν στὴν παγκόσμια κοινὴ γνώμη γιά τὴν ἄγνωστη ώς χτές «γλώσσα» τους. Μὲ τὴν νηφαλιότητα τοῦ ἀντικειμενικοῦ κριτῆ, μὲ τὰ ἐπιστημονικὰ ἐφόδια ποὺ τοῦ ἔδινε ἡ γνώση τῶν γλωσσῶν βουλγαρικῆς καὶ σερβικῆς, ἀλλὰ ἐπικαλούμενος καὶ γνῶμες ἔνων ἐπιστημόνων, δὲ Ἀνδριώτης ἔδωσε καὶ αὐτὸ τὸ πανόραμα, τοῦ κράματος τῶν δυὸ γλωσσῶν, ἀνάμεικτου μὲ ἑκατοντάδες ἑλληνικὲς λέξεις, δείχνοντας στοὺς Ἑλληνες καὶ ἔνους ἐπιστήμονες δτι «μακεδονική γλώσσα» ἀλλη ἀπὸ τὰ ἀλλιῶς νοούμενα ἑλληνικὰ μακεδονικὰ ἰδιώματα δὲν ὑπάρχει.

Πλήθος ἄλλες μελέτες, βιβλιοκρισίες, ἅρθρα σὲ περιοδικά καὶ σὲ ἐγκυκλοπαιδεῖες καὶ τὸ «Ἐνρετήριον» γιὰ τοὺς 45 πρώτους τόμους τοῦ περιοδικοῦ Ἀθηνᾶ (1934, ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ὑπηρετοῦσε συντάκτης στὸ Ἰστορικὸ Λεξικὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν), ἀποτελοῦν τὸ ἐπιστέγασμα ἐνὸς ἔργου ποὺ ἡ ποσότητά του δὲ ζημιώνει οὔτε στὸ ἐλάχιστο τὴν ποιότητα.

Μὲ αὐτὰ τὰ πολὺ συνοπτικά δόθηκε ἵσως μιὰ ἔστω καὶ ισχνὴ εἰκόνα ἀπὸ τὸ πολυσύνθετο ἔργο τοῦ Ἀνδριώτη, τοῦ ἔργου ποὺ θὰ τὸ δύνομαζε κανεὶς ἀκαδημαϊκό. Ἀπὸ τὴν εὐρύτερη προσφορά του θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφέρουμε ὅτι δὲ Ἀνδριώτης ὑπῆρξε μέλος, Ἀντιπρόεδρος καὶ τελευταῖα Πρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, καθὼς καὶ τοῦ στεγασμένου ὡς τελευταῖα στὴν Ἐταιρεία Ἰδρύματος Μελετῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ἡ συμβολὴ τοῦ γλωσσολόγου στὰ ἴδρυματα αὐτὰ εἶναι αὐτονόητη, καὶ πολλές ἀπὸ τὶς ποικίλες δραστηριότητες τῶν ἴδρυμάτων αὐτῶν πρέπει νὰ κεντρίστηκαν ἀπὸ τὴ θεμελιωμένη ἐπιστημονικὴ γνώμη του. Πρόσθετη καὶ ἡ φροντίδα του στὴν Ἐπιτροπὴ ἐκδόσεως τῶν Ἑλληνικῶν. Ἀπὸ τὴν ἀλλη μεριά, δρισμένος ὀνομαστικά ἀπὸ τὴ διαθήκη τοῦ ἀείμνηστου Μανόλη Τριανταφυλλίδη μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἰνστιτούτου Νεοελληνικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, πρόσφερε καὶ σ' αὐτὸ πολυτιμότατες ὑπηρεσίες καὶ ὡς ἀπλὸ μέλος, ίδιως ὅμως ὡς Πρόεδρός του. Εὐλαβικός τηρητῆς τῆς βούλησης τοῦ διαθέτη καὶ παλιός συναγωνιστῆς του γιὰ τὰ δίκαια τοῦ δημοτικισμοῦ, ἀνάλογος μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα μέλη πολὺ ἀπὸ τὸ λειψό ἐλεύθερο χρόνο του γιὰ νὰ βοηθήσει τὸ Ἰνστιτοῦτο καὶ στὰ πρῶτα καὶ στὰ ὑστερα βήματά του. Καὶ ἐδῶ δὲ λόγος τοῦ εἰδικοῦ εἰχε πάντοτε τὴν ἰδιαίτερη βαρύτητά του.

*

Ἄλλὰ δὲ Ἀνδριώτης δὲν ὑπῆρξε μόνο δὲ πανεπιστημιακὸς δάσκαλος καὶ δὲ κλεισμένος στὴν αὐστηρὴ ἐπιστήμη του ἔρευνητής. Ἀπὸ τὰ πρῶτα του ἐπιστημονικὰ βήματα ὡς τὴν τελευταῖα γλωσσοεκπαίδευτικὴ μεταρρύθμιση ἔζησε τὸ γλωσσικὸ ζήτημα τῶν καιρῶν μας δοσο λίγοι καὶ ἔλαβε μέρος στοὺς ἀγόνες γιὰ τὴ δικαιώση τοῦ δημοτικισμοῦ. Ἀπὸ τὰ πρῶτα του ἔργα τὸ μελέτημα «Ἡ δημοτικὴ γλώσσα στὴν ἐπιστήμη» (1932) τὸν κατατάσσει στοὺς δραματιστές τοῦ μεγάλου ἴδανικοῦ, νὰ καταξιωθεῖ ἡ ζωντανὴ μας γλώσσα σὲ ὅλους τοὺς κλάδους τοῦ ἐπιστητοῦ. Εἰδικότερη δὲ μεταγενέστερη μελέτη «Δημοτικισμὸς καὶ γλωσσολογία» (1939). Ἐξάλλου, βιογραφώντας ἐπιστήμονες γλωσσολόγους ἀξιολογεῖ τὴν προσφορά τοῦ καθενός καὶ συμπορεύεται μαζὶ τους στὴν ἔθνικὴ ἐκστρατεία. Διαμορφώνει ἔτσι μὲ τὸ χρόνο καὶ τὶς δικές του ἀπόψεις, ποὺ νομίζω πώς μποροῦν νὰ συνοψιστοῦν καὶ νὰ συναιρεθοῦν σὲ συγκεκριμένες ἀρχές, στὶς ὁποῖες ἔμεινε ὡς τὰ τελευταῖα του ὅχι πεισματικὰ προσκολλημένος, παρὰ σοφά καὶ ἐπιφυλακτικὰ προσαρμοσμένος: «Οσες παραχωρήσεις ἀναγκάστηκε ὁ δημοτικισμὸς νὰ κάμει, ἀπὸ τὰ χρόνια κυρίως τοῦ Ψυχάρη, τὶς ἔκαμε παίρνοντας ἀπὸ τὴ λογιότητα ὄσα ἡ γλώσσα καὶ οἱ καιροὶ ἀπαιτοῦσαν χρειάζεται ἄκρα

προσοχή στὸ νὰ διατηρηθοῦν ὅσα μὲ τόσες θυσίες γενεῖν ἀποκτήθηκαν· ἡ μιὰ ὑποχώρηση θὰ φέρει μοιραία καὶ ἄλλες· τώρα πιὰ ἡ δημοτικὴ πρέπει καὶ μπορεῖ νὰ ζυμωθεῖ αὐτοδύναμα μέσα στὴ δική της δομή. Θέσεις ρητές, ἀπόψεις ἀποκρυσταλλωμένες ἀπὸ τὸν ἀγωνιστὴ ποὺ τόσο ἔντονα παρακολούθησε τὴν πορεία τοῦ δημοτικισμοῦ, ποὺ ἔζησε τὸν παλμό του δεκαετίες, ποὺ ἔνιωσε πῶς ἔφερε στοὺς ὄμους του τὸ βάρος καὶ τὴν εὐθύνη μᾶς μακρόχρονης παράδοσης ἀγώνων καὶ θὰ μποροῦσε νὰ πεῖ ὑπεύθυνα τῇ γνώμῃ του γιὰ τὰ πράγματα αὐτά, *quorum pars magna fuit*. Χτυπητή, ἀπολογητικὴ καὶ ἀντιπροσωπευτικὴ γιὰ τὶς ἀπόψεις καὶ γιὰ τὴ στάση αὐτὴ τοῦ Ἀνδριώτη εἶναι, ὑπάμεσα σὲ πολλὲς ἄλλες, καὶ ἡ διεξοδικὴ μελέτη του «Ἀπὸ τὸν Ψυχάρη στὸν Τριανταρύλλιδη» (1959). Καὶ σάν ηρθε ἡ μεγάλη του ὥρα, ἡ «κορυφαία τῆς ζωῆς» του ὅπως τὴν ὀνόμασε ὁ Ἰδιος, νὰ πάρει στὰ 1963 ἀπὸ τὸν προκάτοχὸν του «τὰ σύμβολα τῆς πρυτανικῆς ἔξουσίας», ζύγισε τὰ πράγματα, συνέλαβε τὸ σφυγμὸν τοῦ καιροῦ καὶ τὸν παλμὸν τοῦ ἔθνους κι ἐκφώνησε ἐκεῖνον τὸ βαρυσθήμαντο πρυτανικὸ λόγο του «Γλώσσα καὶ ἔθνος». Ἐναν ὕμνο στὴν ἀθάνατη Ἑλληνικὴ γλώσσα, ἔνα κήρυγμα πραγματικὸ γιὰ τὰ πεπρωμένα τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, ποὺ ηταν ὅμως ταυτόχρονα κι ἔνα σῆμα κινδύνου πρὸς τὴν πολιτικὴ ἔξουσία γιὰ τὴ γλωσσικὴ παιδευση τοῦ βρόειου ιδίως Ἑλληνισμοῦ καὶ μιὰ ἀπαίτηση τῆς Ἑλλογῆς γλωσσολογικῆς ἐπιστήμης, νὰ βαδίσουμε ἐπιτέλους πρὸς τὴ μονογλωσσία. «Οσοι εἶχαν τὴν εὐτυχία νὰ ἀκούσουν ἐκεῖνον τὸ λόγο πρέπει νὰ διαπίστωσαν δτὶ τὴν ὥρα τῆς διμιλίας του ὁ Ἀνδριώτης ἀνέβαινε πιὰ στὰ ὑψη, γινόταν ἔνας ἑθνικὸς πνευματικὸς ἡγέτης, ἀγκάλιαζε τὶς τύχες τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, γινόταν ὁ δραματιστής του — θὰ διαπίστωσαν ὅμως, ἀλιμονο, καὶ τὴν πικρὴ ἀλήθεια, πῶς ἡ μεγάλη ἐκείνη καρδιὰ χτυποῦσε ἀρκετὰ ἐντονότερα ἀπὸ τὸ κανονικό...

Τὸ καθαυτὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο τοῦ Ἀνδριώτη θὰ εἰναι πάντοτε καθοδηγητικό, ἰδιαίτερα γιὰ τὶς νεοελληνικὲς σπουδές, καὶ ἡ ψυχρὴ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα θὰ τὸ ἐκμεταλλεύεται σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο, θὰ τὸ ἀξιοποιεῖ, θὰ τὸ βελτιώνει. Τὸ ἄλλο του τὸ ἔργο, τὸ ἀγωνιστικό, ιδιότυπο καὶ ὀφειρωμένο ἀποκλειστικὰ στὸ Ἑλληνικὸ ἔθνος καὶ στὴν πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ ἡγεσία του, γνωρίζει τώρα, μὲ τὴ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση τοῦ 1976, τὴ δικαίωσή του. Ἄλλα, ὅπως θὰ τὸ ἔλεγε ὁ Ἀνδριώτης, οἱ φύλακες πρέπει νὰ γρηγοροῦν.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Δ. ΦΟΡΗΣ

WOLFGANG SCHADEWALDT

(1900 - 1974)

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1927, ὅταν βρεθῆκαμε μὲ τὴ γυναίκα μου γιὰ πρώτη φορά στὸ περίφημο Ἰνστιτοῦτο Ἀρχαιογνωσίας, ποὺ εἶχαν ίδρυσει δύο μεγάλοι φιλόλογοι, ὁ Wilamowitz καὶ ὁ Diels, στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου, κάποιος γνώριμος μᾶς ἔδειξε ἀπὸ μακριὰ ἔναν ἀδύνατο νέο ποὺ διάβαζε σκυμμένος καὶ μᾶς μίλησε μὲ ἀνυπόκριτο θαυμασμὸν γι' αὐτόν. Λεγόταν Schadewaldt, εἶχε πάρει τὸ διδακτορικό του διπλωμα μὲ τὴ διατριβὴ Ἐσωτερικὸς καὶ ἔξωτερικὸς μονάδογος στὴν ἀρχαία τραγωδία καὶ τώρα, μόλις ἔγινε ὑφηγητής μὲ τὴν ἔργασία του Ἡ δομὴ τοῦ πινδαρικοῦ Ἐπινίκοι, θὰ ἐφευγε ἀμέσως νὰ διδάξει στὸ Πανεπιστημίο τῆς Καινιξβέργης — τακτικός καθηγητής, εἰκοσιοχτώ μόλις χρονῶν.

Έτσι άρχισε ή σταδιοδρομία του Schadewaldt. Στήν Καινιξβέργη θά μείνει έναν μόνο χρόνο, έπειτα θά τὸν μετακαλέσουν διαδοχικά στὸ Φραϊβούργο (1929 - 1934), στὴ Λιψία (1934 - 1941), στὸ Βερολίνο στήν ἔδρα τοῦ Wilamowitz καὶ τοῦ Jaeger (1941 - 1950), τέλος στήν Τυβίγγη (1950 - 1968). Καὶ ως διμότιμος ὅμως πιὰ καθηγητής θά συνεχίσει τὴν πανεπιστημιακή διδασκαλία καὶ τὸ συγγραφικό του ἔργο ώς τὸ θάνατό του (10.11.1974).

Ο Schadewaldt ήταν γιὸς ἐνὸς βερολινέζου γιατροῦ καὶ στήν ἀρχὴ ήθελε νὰ γίνει γλύπτης. Δεκαεπτά χρονῶν ἀρχίζει νὰ μελετᾷ συστηματικά τὸν Goethe. Γιὰ νὰ τὸν καταλάβει καλύτερα, νιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ πλουτίσει τὶς γνώσεις του γιὰ τὸν ἀρχαῖο Ἑλληνικὸ καὶ ρωμαϊκὸ κόσμο. Παρακολουθεῖ τὰ μαθήματα καὶ τὰ φροντιστήρια τοῦ Wilamowitz, τοῦ Jaeger, τοῦ Norden, τοῦ Maas κ. α. Δὲν ἄργει νὰ πάρει τὴν ἀπόφασή του: θὰ γίνει κλασικὸς φιλόλογος καὶ θὰ ὑπηρετήσει τὴν Ἑλληνικὴ κατὰ προτίμηση γραμματεία πενήντα δλόκληρα χρόνια.

Αν θέλαμε νὰ χαρακτηρίσουμε τὸν Schadewaldt ἀρνητικά, θὰ λέγαμε δτὶ ή τέχνη τοῦ λόγου τῶν Ἑλληνιστικῶν καὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων τὸν ἀφῆκε ἀδιάφορο· ἀκόμα δὲν ἐπιχείρησε ποτὲ κριτικὴ ἔκδοση ἐνὸς κλασικοῦ κειμένου· τὰ προβλήματα τῆς θρησκείας, τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης τῶν Ἑλλήνων δὲν τὸν ἀπασχόλησαν ίδιαίτερα, ἀκόμα λιγότερο ὁ ὄντικός τους πολιτισμός. Σὰν μαθητής τοῦ Jaeger ποὺ ήταν, ἐρμήνευε πότε πότε στὰ φροντιστήρια του πλατωνικὰ καὶ ἀριστοτελικὰ κείμενα· οὕτε ἐρευνητικὲς ὅμως ἐργασίες γιὰ τοὺς φιλοσόφους αὐτοὺς δημοσίεψε ποτὲ οὕτε δοκίμασε νὰ δώσει στὶς παραδόσεις του μιὰ καθολικὴ εἰκόνα τῆς προσωπικότητας καὶ τοῦ ἔργου τους – δὲν τολμοῦσε, ἔλεγε.

Αὐτὴ ή ἕκούσια παραίτηση ἀπὸ πολλοὺς κλάδους τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης τοῦ ἐδωσε τὸν καιρὸ καὶ τὴ δύναμη νὰ μελετήσει βαθιὰ τὸ ἔργο ἀπὸ μετρημένες μεγάλες μορφὲς τοῦ ἀρχαϊκοῦ καὶ τοῦ κλασικοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου. Έτσι ἐρμήνεψε τὸν "Ομηρο, τὴ Σαπφώ καὶ τὸν Πίνδαρο, τὸν Αἰσχύλο, τὸν Σοφοκλή καὶ τὸν Εὔριπιδη, τὸν Ἡρόδοτο καὶ τὸν Θουκυδίδη.

Αν θέλαμε νὰ χαρακτηρίσουμε, θετικὰ τώρα, τὸν Schadewaldt ώς φιλόλογο, θὰ λέγαμε πῶς στάθηκε ἐρμηνευτής, ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ἐρμηνευτὲς τοῦ ἀρχαίου λόγου στὸν αἱώνα μας· γιατὶ ἡ ἐρμηνεία του δὲν κρατιέται στὴν ἐπιφάνεια οὕτε χάνεται σὲ ὀπαίολογικὲς γενικότητες, μόνο πηγαίνει βαθιά, γιὰ νὰ ἀποκαλύψει τὴν ἐσωτερικὴ δομὴ τοῦ κάθε ἔργου, ἀκόμα τὶς παραμόνιμες ἀξίες ποὺ προβάλλει ὁ ποιητής, καὶ ως ἐκπρόσωπος τοῦ Ἑλληνικοῦ γενικὰ κόσμου καὶ ως ἄτομο μὲ τὴν ἀνεπανάληπτη προσωπικότητα.

Όλη τὴν πλούσια ἐσωτερικὴ ζωὴ ποὺ χαρίζει στὸν ἐρευνητὴν ἡ προσπάθεια νὰ ἀποκαλύψει τὸ μήνυμα ποὺ ἐκπέμπει τὸ ἔργο τῆς τέχνης τοῦ λόγου ὁ Schadewaldt θὰ θελήσει νὰ τὴ μεταδώσει δχι μόνο στοὺς ἄλλους φιλολόγους, ἀλλὰ καὶ στοὺς κοινοὺς ἀνθρώπους· γιατὶ ζεῖ ἔντονα τὴ μεγάλη τραγωδία τῆς ἐποχῆς μας καὶ ἀγωνίζεται σὲ ὅλη του τὴ ζωὴ νὰ ἔξουδετερώσει τὶς δυνάμεις τοῦ κακοῦ ποὺ δ ἀνθρωπὸς ἔχει μὲ τὰ ίδια του τὰ χέρια ἔξαπολύσει καὶ δὲν μπορεῖ πιὰ νὰ τὶς δαμάσει. Ο Schadewaldt δὲν θέλει νὰ περάσει τὴ ζωὴ του σὰν ἔνας ἀποτραβηγμένος ἀπὸ τὴν τύρβη τοῦ κόσμου ἐρευνητής, ποὺ στραμμένος σὲ θαυμαστές παλιές ἐποχὲς ἀδιαφορεῖ γιὰ τὸ τί γίνεται γύρω του – σὰν τὸν φιλάργυρο τοῦ Ὀρατίου, ποὺ κλεισμένος στὸ σπίτι του καὶ καταφρονώντας τὸν ὄχλο καμαρώνει τοὺς θησαυρούς του καὶ χειροκροτεῖ μονάχος τὸν ἑαυτό του.

Σὰν ἀληθινὸς ἀνθρωπιστὴς ὁ Schadewaldt νιώθει βαριά τὴν εὐθύνη του μέσα σὲ έναν κόσμο ποὺ ἔχει χάσει τὸ δρόμο τοῦ Θεοῦ, γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀκοίμητη ἔγνοια του νὰ τὸν βοηθήσει νὰ λυτρωθεῖ ἀπὸ τὸ ἄγχος ποὺ τὸν πνίγει, προβάλλοντάς του πρότυπα ζωῆς. Έτσι θὰ ἔξηγήσουμε τὸ πλάτος ποὺ παίρνει η θεώρησή του – ἔπος, λυρικὴ ποίηση,

τραγωδία, ιστοριογραφία – και παράλληλα τὸν περιορισμό της σ' ἐκείνους τοὺς τεχνίτες τοῦ λόγου, ποὺ τὸ μήνυμά τους νὰ βρίσκει πλατιὰν ἀπήχηση στὸ σημερινὸ ἄνθρωπο, ποὺ τοῦ ἔλειψε πιά τὸ ὄντο τῆς ζωῆς.

Γιὰ νὰ σταθεῖ πιστὸς στὸ χρέος του αὐτό, ὁ Schadewaldt δὲν θὰ κρατηθεῖ μόνο στὶς συγγραφές καὶ στὶς πανεπιστημιακὲς παραδόσεις του, οὔτε στὰ γενικὰ μαθήματα ποὺ κάνει – στὰ τελευταῖα χρόνια – γιὰ τοὺς φοιτητές δλων τῶν πανεπιστημιακῶν Σχολῶν. Θὰ καταφύγει σὲ ὅλα τὰ μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας, γιὰ νὰ πλησιάσει τὸν πολὺ κόσμο : θὰ μιλήσει στὸ ραδιόφωνο, θὰ παρουσιαστεῖ στὴν τηλεόραση, θὰ διαβάσει ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν "Ομηρο καὶ τὸν Πλάτωνα, γιὰ νὰ καταγραφοῦν σὲ πλάκες γραμμοφώνου, θὰ συνεργαστεῖ μὲ σκηνοθέτες γιὰ τὴν παράσταση τῶν τραγικῶν. 'Η δραστηριότητά του αὐτὴ θὰ τὸν κάνει γνωστὸ σὲ δλο τὸν γερμανικὸ λαό, μαζὶ ὅμως θὰ προκαλέσει καὶ τὴν δργὴ τῶν διμοτέχνων του, ποὺ πίστευαν πῶς μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν βεβήλωνε τὰ δσια καὶ τὰ ίερὰ τῆς ἐπιστήμης τους. Σὰν νὰ μπορεῖ νὰ βρεῖ δικαίωση ή κατ' ἔξοχὴν ἀνθρωπιστικὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη μακριὰ ἀπὸ τὸν κοινὸν ἀνθρώπους!

Γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ ὁ Schadewaldt καταπιάνεται συστηματικὰ μὲ τὴ μετάφραση τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Σοφοκλῆ, τοῦ Ἀριστοφάνη, τοῦ Μενάνδρου γιὰ τὸ θέατρο· μεταφράζει τὸν Ἐπιτάφιο τοῦ Θουκυδίδη, ἀκόμη τοὺς Ὀλυμπιονίκους τοῦ Πινδάρου σὲ ρυθμικὸ καὶ τὴν Ὁδύσσεια τοῦ Ὁμήρου σὲ πεζὸ λόγο. Στὰ δύο τελευταῖα χρόνια, δταν ἡ ἀδυνατισμένη καρδιά του τὸν κρατοῦνσε κλεισμένο στὸ σπίτι, τοῦ δίνεται ἡ χαρὰ νὰ προφτάσει νὰ δλοκηρώσει καὶ τὴ μετάφραση τῆς Ἰλιάδας, σὲ ρυθμικὴ πρόζα. 'Ο θάνατος τὸν βρίσκει μόλις εἶχε βάλει τὴν τελευταῖα λέξη σὲ μιὰ σχετικὰ σύντομη, ἐκλαϊκευτικὴ πιὸ πολὺ μελέτη γιὰ τὴν τέχνη καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ὁμήρου.

Στὶς μεταφράσεις του ὁ Schadewaldt χρησιμοποιεῖ μιὰ γλώσσα «ποὺ εἶναι ἀκόμα γερμανική, μαζὶ ὅμως καὶ Ἑλληνική», προτιμώντας, δπως ἔλεγε μὲ κάποια ὑπερβολή, νὰ μεταφέρει τὴ γερμανικὴ γλώσσα στὸν ἀρχαῖο ποιητὴ παρὰ τὸν ἀρχαῖο ποιητὴ στὴ γερμανικὴ γλώσσα. 'Η ἀποτίμηση τῆς προστάθειας αὐτῆς δὲν εἶναι εὔκολη γιὰ ἔναν ἀλλόγλωσσο, γι' αὐτὸ περιοριζόμαστε νὰ ἀναφερθοῦμε στὴν ἀναγνώριση ποὺ βρῆκαν οἱ μεταφράσεις του τῶν τραγικῶν ἀπὸ τὸν γερμανικοῦ θεάτρου.

Μίλησαμε γιὰ τὸν ἀνθρωπιστή, ποὺ δὲν τοῦ φτάνει νὰ μιλεῖ θεωρητικὰ μόνο γιὰ τὴν ἀξία τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀλλὰ ἀπλῶνει τοὺς θησαυρούς του μπροστά στὸ πλατύ κοινό, πάντοτε μ' ἔνα λόγο ὑπεύθυνο, χωρὶς νὰ θυσιάζεται οὔτε γιὰ μιὰ στιγμὴ ἡ σοβαρότητα τῶν προβλημάτων ποὺ ἀγγίζονται. Εἶναι δμως ὥρα νὰ μιλήσουμε καὶ γιὰ τὸν ἐρευνητὴ, ποὺ μὲ τὴ δοκιμασμένη μέθοδο τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης βοήθησε ὅσο λίγοι νὰ πλησιάσουμε μὲ πολὺ πιὸ καθαρὰ μάτια τὰ μεγάλα ἔργα τῆς ἀρχαϊκῆς καὶ τῆς κλασικῆς γραμματείας. Κάθε νεώτερη ἐρευνα γιὰ τὸ ἔργο τῆς Σαπφώς, γιὰ τὴ δομὴ τοῦ πινδαρικοῦ ἐπινίκου, γιὰ τῆς τραγωδίας τὸν μονόλογο θὰ ξεκινάει γιὰ πολλὰ ἀκόμα χρόνια ἀπὸ τὶς ἐρευνεῖς τοῦ Schadewaldt. Καὶ ἂν ἡ θεωρία του γιὰ τὰ δύο διαδοχικὰ στάδια τῆς συγγραφῆς τοῦ Θουκυδίδη ἀναιρέθηκε γρήγορα – δσο ξέρω, οὔτε ὁ ἴδιος πίστευε ἀργότερα σ' αὐτή –, μιὰ φορά τὸ βιβλίο του προκάλεσε ἐντονη καὶ καρποφόρα συζήτηση πάνω στὸ θέμα αὐτό. Καὶ δὲν εἶναι μικρὴ προσφορά στὴν ἐπιστήμη νὰ σταθεῖς ἀφορμὴ νὰ ἀνοίξει ἔνας καινούριος δρόμος στὴν ἐρευνα, ἀκόμα καὶ ἂν τὸ δικό σου ξεκίνημα ἀποδείχτηκε πῶς δὲν ἤταν τὸ σωστό.

'Η μεγάλη δμως ἀγάπη τοῦ Schadewaldt στάθηκε ὁ Ὁμηρος. Οἱ Ἰλιαδικές Μελέτες του (1938) ἀποτελοῦν ἔναν ἀπὸ τὸν πιὸ σημαντικοὺς σταθμοὺς στὴν ιστορία τῶν δμητρικῶν ἐρευνῶν. Ξεκίνησε μελετώντας τὴν Ἰλιάδα χειραγωγημένος ἀπὸ τὸ σχετικὸ ἔργο τοῦ δασκάλου του Wilamowitz, ποὺ τὴ διασπούσε σὲ δὲν ξέρω κι ἐγὼ πόσα κομμάτια, καὶ, δταν τελείωσε, τὸ ἔργο τοῦ ἐν διασπούσε σὲ δὲν ξέρω κι ἐγὼ πόσα κομμάτια,

σὲ θαυμαστή ἐντέλεια. Μόνο στὴν περίπτωση τῆς Δολώνειας (Κ) ἔμεινε πιστὸς στὶς ἀναλυτικές θεωρίες καὶ τῇ θεωροδύσε νόθῃ.

Δὲν εἶχε ἀφῆσει καμιὰ παρατήρηση τοῦ Wilamowitz καὶ τῶν ἄλλων ἀναλυτικῶν χωρὶς νὰ τὴν προσέξει ἀκριβῶς δῆμος τὰ στοιχεῖα ποὺ ἐκείνους τοὺς ὀδηγοῦνται στὴ διάσπαση καὶ στὴ νόθευση βοήθησαν τὸν Schadewaldt νὰ ἀποδεῖξει τὴν ἐνότητα τοῦ ἔργου καὶ τὴν μεγάλη τέχνη τοῦ ποιητῆ. Γιὰ ἕνα τέτοιο κατόρθωμα χρειαζόταν δχι μόνο μιὰ ἀσυνήθιστη δξένοια, ἀλλὰ καὶ – κάτι σπάνιο δυστυχῶς – μιὰ ἰδιαίτερη εὐαισθησία στὰ κινήματα τοῦ ποιητικοῦ στοχασμοῦ καὶ λόγου, ἀκόμα ἡ ἐπίγνωση πῶς ἡ ποίηση ἔχει νόμους δικούς της, διαφορετικούς ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς πραγματικότητας.

Οἱ Ἰλιαδικὲς Μελέτες προκάλεσαν βαθιὰ ἐντύπωση καὶ ἀποθάρρυναν γιὰ ἀρκετὰ χρόνια τοὺς διπάδους τῶν ἀναλυτικῶν μεθόδων νὰ προβάλουν καινούριες θεωρίες. Ὅσοι ἀναλυτικοὶ παρουσιάστηκαν ἀργότερα μετριοῦνται στὰ δάχτυλα τοῦ ἐνὸς χεριοῦ καὶ ἐλύχιστη ἀπήχηση βρῆκαν στὸν φιλολογικὸ κόσμο.

Οἱ ὁμηρικὲς ἔρευνες τοῦ Schadewaldt συνεχίστηκαν μὲ πολλὰ μικρότερα ἄρθρα σὲ περιοδικά, ποὺ ἐνσωματώθηκαν ἀργότερα στὸ ἔργο *'Απὸ τὸν κόσμο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ὁμήρου* (³1965). Στὸν τόμο αὐτὸν καταχωρίζονται γενικὲς μελέτες γιὰ τὸ ὁμηρικὸ ζῆτημα, γιὰ τὴ μορφὴ τοῦ ὁμηρικοῦ ἀοιδοῦ, γιὰ τὸν αἰώνα τοῦ Ὁμήρου, γιὰ τὰ ταξίδια τῶν Ἰωνῶν ἐπικῶν μέσα στὸν ἐλληνικὸ χῶρο· τέλος – ἀπὸ τὰ ὠραιότερα κεφάλαια – ἀναλύονται ὑποδειγματικὰ μιὰ σειρὰ ἀπὸ ὁμηρικὲς σκηνὲς (ό θάνατος τοῦ Ἐκτόρα, ἡ συνάντησή του μὲ τὴ γυναίκα του καὶ τὸ γιό τους, ἡ κατασκευὴ τῆς ἀσπίδας τοῦ Ἀχιλλέα ἀπὸ τὸν *'Ηφαιστο*^¹ κτλ.).

Στὸν ἴδιο τόμο διαβαζούμε καὶ μιὰ πολὺ σημαντικὴ κατὰ τὴ γνώμη μου μελέτη γιὰ τὰ ἀμεσα πρότυπα τῆς Ἰλιάδας, ποὺ δὲν βρῆκε ὅμως ὁμόθυμη ἀποδοχὴ, ὥπως τῆς ἄξιζε. 'Ο Schadewaldt χρησιμοποιεὶ ἐδῶ τὴ νεοαναλυτικὴ μέθοδο – ποῦ νὰ τὸ φανταζόμουν πῶς δ ὄρος «νεοαναλύση», ποὺ ἐπλάσασται 1937, γιὰ νὰ χαρακτηρίσω τὸν καινούριο δρόμο ποὺ δοκίμαζαν νὰ ἀνοίξω στὴν ὁμηρικὴ ἔρευνα, θὰ γινότων γρήγορα διεθνῆς, γιὰ νὰ περιλάβει κάθε προσπάθεια ἀναγωγῆς μας στὶς ἀμεσες πηγές τοῦ Ὁμήρου! 'Ο Schadewaldt, στηριγμένος σὲ προηγούμενες ἔρευνες (I. Κακριδῆ, Pestalozzi κ.ἄ.), ζητησε νὰ δεῖξει πῶς τὸ πρότυπο τῆς Ἰλιάδας είναι ἡ «κυκλικὴ» Αιθιοπίδα.

Σὲ ἴδιαίτερο τόμο κυκλοφόρησε ὁ Schadewaldt (1942, ^³1959) μιὰ μετάφραση τοῦ *Bίον τοῦ Ὁμήρου*. Δέχεται πῶς τὸ ἔργο αὐτὸ ἀποδίδει τοὺς πραγματικούς ὅρους τῆς ζωῆς δχι τοῦ Ὁμήρου εἰδικά, ἀλλὰ κάθε ἀοιδοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθὼς γύριζε τὶς πολιτεῖς τῆς Ἰωνίας καὶ τῶν νησιῶν γύρω καὶ ἐψαλλε μπροστά σὲ ἀρχοντες καὶ κοινοὺς ἀνθρώπους τὶς ἐπικές του συνθέσεις.

Ήταν μιὰ ἔκπληξη γιὰ ὅλους τοὺς ὁμηρολόγους ὅταν ὁ Schadewaldt, μελετώντας σὲ μεταγενέστερα χρόνια τὸ δεύτερο ὁμηρικὸ ἔπος, ξαναγύρισε στὴν ἀναλυτικὴ μέθοδο, τροποποιημένη κάπως – τὴν ὀνόμασε θετικὴ-συνθετικὴ ἀνάλυση –, γιὰ νὰ ὑποστηρίξει ὅτι ἡ πρωταρχικὴ *'Οδύσσεια*, ἔργο τοῦ Ὁμήρου πάλι, αὐτὸ θὰ πεῖ τοῦ ποιητῆ τῆς Ἰλιάδας, εἶχε μικρότερη ἔκτασι^² καὶ ἡταν κύποιος νεώτερος ἐπικός ποὺ θέλησε ἐπεκτείνοντάς την νὰ τῆς δώσει τὴ μορφὴ ποὺ μᾶς παραδόθηκε. Σχετικὰ δημοσίεψε τέσσερα ἄρθρα σὲ περιοδικά (στὰ 1958 - 1959), ποὺ προκάλεσαν ἀμεση καὶ γόνιμη ἀντίδραση.

1. Νεοελληνικὴ μετάφραση: "Ολγας Κομνηνοῦ - Κακριδῆ, *Μελέτες γιὰ τὴν Ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέα* (1965) σελ. 15 - 38. ^²Απὸ τὴν ἴδια ἔχει μεταφραστεῖ καὶ ἡ μελέτη τοῦ Schadewaldt, *'Ο Σοφοκλῆς καὶ ἡ Αθήνα* (1937).

‘Οπωσδήποτε, τὸ μεγάλο βιβλίο, τὸ ἀντίστοιχο στις Ἰλιαδικὲς Μελέτες, δην θὰ συγκέντρωνε δλα τὰ στοιχεῖα ποὺ κατὰ τὴ γνώμη του εύνοοῦσαν τὴ θεωρία του, δὲν ἐγράφηκε.

Ἐκεῖνος ποὺ εἶχε ὁδηγήσει τὸν ἔφιβο στὸν ἐλληνικὸ κόσμο ἡταν ὁ Goethe· καὶ ἀργότερα δμως δὲν θὰ πάψει νὰ τὸν συντροφεύει. Στὰ 1963 ὁ Schadewaldt συγκεντρώνει σ’ ἔναν μεγάλο τόμο μὲ τὸν τίτλο *Μελέτες γιὰ τὸν Goethe - Φύση καὶ Λοχαιότητα*, δλες τὶς ἐργασίες του γιὰ τὸν Γερμανὸ ποιητὴ. Καὶ δὲν φτάνει αὐτό: ‘Αποφασίζει τὴν ἔκδοση ἐνός λεξικοῦ τοῦ Goethe καὶ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸν ἰδρύει στὰ 1946 ἔνα Κέντρο, ποὺ ἀρχίζει τὴν ἀποδελτιώση τοῦ ἀπέραντου ἔργου τοῦ ποιητῆ. Τὸ Κέντρο αὐτό, στὴν ἀρχὴ στὸ Βερολίνο καὶ ἀργότερα στὴν Τυβίγγη, ἐργάστηκε σύντονα κάτω ἀπὸ τὴν ἀκοιμητὴ καθοδήγηση τοῦ ίδρυτῆ του καὶ, παρόλο ποὺ οἱ οἰκονομικὲς συνθῆκες δὲν ἡταν πάντοτε εύνοϊκὲς, κατόρθωσε νὰ ἐκδώσει τὰ δύο πρῶτα τεύχη τοῦ Λεξικοῦ, λίγο πρὶν κλείσει τὰ μάτια ὁ ἐμπνευστής του.

“Οπως ἡταν νὰ τὸ περιμένει κανείς, τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Schadewaldt γιὰ τὴν ἐπίδραση τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητας πάνω στὴ νεώτερη εὐρωπαϊκὴ σκέψη καὶ τέχνη δὲν περιορίστηκε στὸν Goethe, ἀλλὰ ἀπλωσε καὶ στὸν Winckelmann, στὸν Hölderlin, στὸν Schiller, στὸν Kleist, ἀκομὰ καὶ στὸν Shakespeare. Καὶ γιὰ τὴ συνάντηση τῶν ποιητῶν αὐτῶν μὲ τὴν ἐλληνικὴ κληρονομιὰ ὁ Schadewaldt ἔχει πάντοτε κάτι καίριο νὰ πεῖ, φωτίζοντάς τη ἀπὸ μιὰ καινούρια πλευρά.

Τὸν Schadewaldt τὸν γνώρισα στὰ 1938 στὴ Λιψία, ὅταν βρέθηκα φιλοξενημένος γιὰ λίγες μέρες στὸ σπίτι του. Οἱ ώρες ποὺ πέρασα μαζί του συζητώντας γιὰ τὸν Goethe, τὸν Hölderlin, τοὺς τραγικούς, καὶ πάνω ἀπὸ δλους γιὰ τὸν “Ομηρο, δὲν φεύγουν ἀπὸ τὸ νοῦ μου. Τὴν πρώτη βραδιὰ ποὺ ἔφτασα κόντεψε νὰ μᾶς βρεῖ τὸ ἄλλο πρωὶ μέσα στὸ γραφεῖο του. Οἱ Ἰλιαδικὲς Μελέτες του δὲν εἶχαν ἀκόμη κυκλοφορήσει, μοῦ ἔδωσε δμως νὰ τὶς διαβάσω ἀπὸ τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια, ὥστε ἡ συζήτηση νὰ μπορεῖ νὰ πάρει πιὸ σταθερὴ γραμμή. Δίπλα του ἡ ἀφοσιωμένη γυναίκα του, μὲ τὴ σπάνια εὐγένεια καὶ καλοσύνη, καὶ τὰ παιδιά του. Καμιὰ ἐπισημότητα, δλα ἀπλὰ καὶ ἐγκάρδια. Ἀργότερα, δταν ὁ πόλεμος εἶχε περάσει καὶ οἱ πικρὲς ἀναμνήσεις του ἐπρεπε νὰ ξεχαστοῦν κάπως, γιὰ νὰ μπορέσει ὁ κόσμος νὰ σταθεῖ ὅρθιος, στὰ 1960, καλεσμένος στὴν Τυβίγγη νὰ διδάξω γιὰ ἔνα ἔξαμηνο, είχα τὴ χαρὰ νὰ τὸν συναντῶ συχνὰ στὸ σπίτι του καὶ στὸ Πανεπιστήμιο, ὅπου μοῦ εἶχε παραχωρήσει τὸ γραφεῖο του, γιὰ νὰ ἐργάζομαι πιὸ ἀνετα. Ἐνιωθα ὅλο καὶ πιὸ πολὺ νὰ δένομαι μαζί του: Είχαμε κοινὴ τὴν πίστη γιὰ τὴν εὐθύνη τοῦ φιλολόγου μέσα στὴν τύρβη τοῦ σημερινοῦ κόσμου, πολλοὺς παράλληλους δρόμους ἀνοίξει στὴν ἔρευνα, πολλοὺς κοινοὺς προβληματισμούς. Καὶ δταν διαπιστώναμε διαφορὲς γνώμης, ὅπως π. χ. γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς Ὁδύσσειας, ἐκεῖνο ποὺ παρ’ ὅλη τὴ διαφωνία μας ἐμπόδιζε νὰ ὑποστηρίξει ὁ καθένας μας φανατικὰ καὶ ἀνυποχώρητα τὴ θέση του ἡταν ἡ ἐπίγνωση πόσο ἀποσπασματικὴ είναι ἡ γνώση μας γιὰ τὸν ἀρχαίο κόσμο καὶ, πιὸ πολύ, τὸ δέος μας μπροστά στὸ μυστήριο τῆς δημιουργίας ἐνός ἔργου δμολογημένου μεγάλου.

Φοβοῦμαι πώς δὲν μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία ποτὲ νὰ δώσω ἐμπρακτα δείγματα τῆς φιλίας ποὺ μᾶς ἔδενε. Σ’ ἐκεῖνον δόθηκε. Μετὰ τὸ θάνατό του ἡ κυρία Schadewaldt σ’ ἔνα γράμμα της μοῦ ίστόρησε τὸ ἀκόλουθο περιστατικό, ποὺ ώς τὴν ὥρα ἐκείνη μοῦ ἔμενε ἀγνωστο. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1972 ὁ γενικὸς πρόξενος τῆς Ἑλλάδας στὴ Στουτγάρδη ἐπισκέφτηκε τὸν Schadewaldt στὴν Τυβίγγη, γιὰ νὰ τοῦ ἀναγγείλει πώς ἡ ἐλληνικὴ — δικτατορικὴ — κυβέρνηση τοῦ εἶχε ἀπονείμει τὸ μεγάλο παράστημα τοῦ Γεωργίου. Ἡ τιμὴ ἡταν ἔξαιρετική, ὁ Schadewaldt δμως δὲν δίστασε οὔτε μιὰ στιγμή. Ἀρνήθηκε κατηγορηματικὰ

νὰ τὸ δεχτεῖ καὶ γιὰ ἄλλους λόγους, τοῦ εἰπε, καὶ γιατὶ ἡ κυβέρνηση δὲν μοῦ ἔδινε δια-
βατήριο νὰ ταξιδέψω στὸ ἔξωτερικό. Καὶ ὁ πρόξενος ἔφυγε ντροπιασμένος.

Ο λόγος ποὺ ἀναφέρω τὴν ἴστορία αὐτὴ εἶναι γιὰ νὰ φανεῖ τὸ ἥθος ἐνὸς ἀνθρώπου,
τόσο σπάνιο ἀλίμονο σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ δχι λίγοι ζένοι ἐπιστήμονες δέχονταν πρόθυμα —
καὶ ἀνέξοδα, φυσικὰ — νὰ ἔρχονται στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ παίρνουν μέρος σὲ ἀνθρωπιστι-
κὰ τάχα ἢ δημητρικὰ ἢ δὲν ξέρω τί ἄλλα συνέδρια, ἀδιαφορώντας ἂν τὸν ἴδιο καιρὸ τὸ
πνεῦμα εἰχε σκλαβωθεῖ στὸν τόπο μας καὶ ἡ ἀνθρωπιὰ εἰχε ἀπομείνει λόγος ἄδειος ἀπὸ
κάθε νόημα.

Ἡ φωτεινὴ μορφὴ τοῦ Schadewaldt δὲν βρίσκεται πιὰ ἀνάμεσά μας, ἡ παρουσία του
ὅμως ὡς ἀνθρώπου, δασκάλου καὶ ἐπιστήμονα μένει ζωντανὴ στὶς ψυχὲς τῶν φοιτητῶν
του, ποὺ μὲ τόση ἀγάπη καθοδήγησε, τῶν φίλων του, ποὺ τόσο στήριξε, τῶν φιλολόγων
τῆς Οἰκουμένης, ποὺ μελετοῦν τὸ ἔργο του, τοῦ γερμανικοῦ τέλος λαοῦ, ποὺ εἶδε τὸν
ἔλληνικό κόσμο νὰ ἔρχεται κοντά του ἀπὸ τὶς μεταφράσεις του. Καὶ τὸ ἔργο αὐτὸ θά
ἔξακολουθήσει νὰ ζεῖ, καὶ unctionera ἀπὸ ἔκατδ καὶ διακόσια χρόνια, γιατὶ εἶναι τόσο στέ-
ρεο, ποὺ δύσκολα θά ὑποκύψει στὴ φθορὰ τοῦ χρόνου. Θηγάσκει μὴ λέγε τοὺς ἀγαθούς.

I. Θ. ΚΛΑΚΡΙΔΗΣ

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ GYULA MORAVCSIK

(1892 - 1972)

Πέρασαν κιόλας σχεδόν πέντε χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ μεγάλου Οὐγγρου ἐλληνιστῆ
Gyula Moravcsik, ἀλλὰ τὸ κενό, ποὺ μᾶς ἄφησε διαμόρφωση του, φαίνεται ἀκόμη ἀγεφύρωτο.

Είναι δύσκολο νὰ σκιαγραφήσει κανεὶς τὴν φυσιογνωμία τοῦ ἐπιστήμονα χωρὶς νὰ
ἀναφέρεται καὶ σ' ἕκείνην τοῦ ἀνθρώπου: οἱ δύο στὸν καθηγητὴ Moravcsik συμβάδιζαν
πάντοτε σὲ πλήρη ἀρμονία. Κι ἀκόμη δυσκολότερο είναι νὰ γράψει κανεὶς μὲ ψυχὴ
ἀντικειμενικότητα γιὰ τὸ currículum τοῦ βίου του, δταν ὑπῆρξε — σὰν τὴν ὑπογραφομέ-
νη — πρῶτα μαθήτρια, καὶ unctionera συνεργάτιδα του γιὰ 15 ὀλόκληρα χρόνια.

Ο Gyula Moravcsik γεννήθηκε τὸ 1892 στὴ Βόρεια Οὐγγαρία, καὶ δπως δείχνει
καὶ τ' ὅνομα του, ἀνάμεσα στοὺς προγόνους του πρέπει νὰ ἦταν καὶ Σλάβοι. Τελείωσε
τὸ γυμνάσιο τὸ 1910 μὲ ἄριστα, καὶ τὴν ἴδια χρονιὰ γράφτηκε στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ
τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βουδαπέστης, δπου σπούδασε ἐλληνική, λατινική καὶ οὐγγρική
φιλολογία. Συγχρόνως παρακολούθησε μαθήματα στὸ φημισμένο Κολλέγιο Εοτνὸς
τῆς Βουδαπέστης (ένα είδος 'Ανώτατης Σχολῆς τῆς ἐποχῆς γιὰ τοὺς καλύτερους φοιτη-
τές). Κατόρθωσε νεώτατος ἀκόμη νὰ πραγματοποιήσει τρία ταξίδια μελετῶν: στὴ Ρώμη
(1911), στὸ Μόναχο (1913) καὶ στὸ Παρίσι (1913). Οι πρῶτες αὐτὲς ἐπαφές μὲ ἐπιστημο-
νικά ἵδρυματα τοῦ ἔξωτερικοῦ είχαν ἀσκήσει χωρὶς ἀμφιβολία ἀποφασιστικὴ ἐπιρροὴ
στὴν κατοπινὴ ἐπιστημονικὴ διαμόρφωση τοῦ νεαροῦ φοιτητῆ ποὺ ἦδη προσανατολι-
ζόταν περισσότερο πρὸς τὶς σπουδές τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ή βιζαντινολογία,
πού, δπως είναι γνωστό, μόλις κατά τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα είχε γίνει ἀνεξάρτητος το-
μέας τῆς ἐπιστήμης, ξεκομμένη ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητας (Altertums-
wissenschaft) ἦταν ἡ χώρα τῆς «ἐπαγγελίας» γιὰ τοὺς νέους ἐρευνητές.

Η διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ νεαροῦ Moravcsik (1914) δείχνει καθαρὰ τὴ στροφὴ
τῶν ἐνδιαφερόντων του: οἱ ἐπαφές ἀνάμεσα στὸ βιζαντινό κράτος καὶ στὴν Οὐγγαρία

Θά τὸν ἀπασχολήσουν πιὰ κατά τὴ διάρκεια ὅλης τῆς ἐπιστημονικῆς του δραστηριότητας. Ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος ἔχει διακόψει γιὰ πέντε ὀλόκληρα χρόνια αὐτὴ τὴ σταδιοδρομία, ἀρχινισμένη τόσο λαμπρά. Ἀλλὰ ὁ νέος ἐπιστήμονας δὲν ἀφῆσε νὰ πᾶνε χαμένα αὐτὰ τὰ χρόνια: αἰχμάλωτος πρῶτα στὸ μακρινὸ Κρασνογιάρσκ, κι ἔπειτα στὸ Ἰρκούτσκ, κατόρθωσε νὰ μάθει τὰ ρωσικά, τὰ νέα ἑλληνικά καὶ τὰ τουρκικά. (Εἶχε μάλιστα συντάξει μιὰ «Γραμματικὴ τῆς τουρκικῆς γλώσσας» καὶ εἶχε ἀφήσει μερικὰ τετράδια σημειώσεων, ποὺ μαρτυροῦν φιλοσοφικά καὶ φιλολογικά ἐνδιαφέροντα). Μοῦ ἔρχεται στὸ νοῦ καὶ μιὰ ἄλλη λεπτομέρεια, ποὺ μᾶς τὴ διηγόταν ὁ ἴδιος, ὅταν ἡμασταν φοιτητές: πάντα στὴν αἰχμαλωσία, εἶχε ὀργανώσει μαθήματα νεοελληνικῆς γλώσσας γιὰ τοὺς συντρόφους του (ἀνάμεσά τους βρίσκονταν πολλοὶ νεαροὶ διανοούμενοι, φοιτητές ἢ τελειόφοιτοι Πανεπιστημίου).

Γυρίζοντας ἀπὸ τὴ Ρωσία τὸ 1920, ὁ Moravcsik ἔμεινε στὴ Μέση Ἐκπαίδευση γιὰ τρία χρόνια ἀκόμη. Ἐπιτέλους τὸ 1923 διορίστηκε καθηγητὴς στὸ Κολλέγιο Εότνος, ποὺ μνημονεύσαμε παραπάνω, δουν ἔμεινε ὡς τὸ 1936. Στὴν περίοδο αὐτὴ ἀνήκουν 127 δημοσιεύματά του (ἄρθρα, μελέτες βιβλιοκρισίες, μονογραφίες), καὶ ίσως δὲν σφάλλουμε νὰ ποδμεῖ διτὶ αὐτὰ ἡταν τὰ χρόνια τῆς πλήρους ἐπιστημονικῆς του ὥριμανσης καὶ προετοιμασίας γιὰ τὰ κατοπινὰ μεγάλα ἔργα.

Ο σκοπὸς του διακρίνεται ἡδη καθαρὸς στὴ διατριβὴ ποὺ παρουσίασε γιὰ ὑφηγεσία τὸ 1925 μὲ τίτλο *Oἱ κυριότεροι κλάδοι τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ελδικά ὅσον ἀφορᾶ τὶς βυζαντινο-ονυγγρικὲς ἐπαφές*. Ἀλλὰ μόνο ὄστερα ἀπὸ ἐννέα χρόνια θὰ είναι ἔτοιμη ἡ μεγάλη μονογραφία του *Oἱ βυζαντινές πηγὲς τῆς οὐγγρικῆς ἴστορίας* (1934), ποὺ εἶχε προκαλέσει μεγάλο ἐνδιαφέρον καὶ σὲ ἐπιστημονικοὺς κύκλους τοῦ ἔξωτερικοῦ, μολονότι είναι γραμμένη στὰ οὐγγρικά.

Ἡ συγγραφὴ ἐνὸς παρόμοιου ἔργου παρουσίαζε ἀπειράθιμες δυσκολίες γιὰ τὸν ἐρευνητὴ τῆς ἐποχῆς ἑκείνης. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἔπειτε νὰ βρεθοῦν οἱ πηγὲς (πολλὲς ἀνέκδοτες τότε) καὶ ἔπειτα ἔπειτε νὰ μελετηθεῖ ὅλο τὸ χειρόγραφο ὄλικο. Ὁ Moravcsik, χάρη στὰ συχνὰ ταξίδια του στὸ ἔξωτερικό, ἡταν σὲ θέση ν' ἀντιμετωπίσει αὐτὸ τὸ δύσκολο ἔγχειρημα, μελετῶντας τοὺς κώδικες στὶς Βιβλιοθήκες τῆς Βιέννης, τῆς Ρώμης, τοῦ Παρισιοῦ, καθὼς καὶ τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Πόλης.

Ἀπὸ χρόνια τὸν ἀπασχολοῦσε ἡ ἰδέα νὰ κάνει τὴ συλλογὴ τῶν λέξεων τουρκικῆς προελεύσεως ποὺ βρίσκονται στὰ ἔργα τῶν βυζαντινῶν ιστοριογράφων. Κατόρθωσε νὰ ἀποπερατώσει τὸ μεγάλο δίτομο ἔργο τὸ 1942/43 μὲ τίτλο *Byzantinoturcica*, τὴ φορὰ αὐτὴ σὲ μιὰ γλώσσα προσιτὴ καὶ γιὰ τοὺς ξένους ἐρευνητές, δηλ. στὰ γερμανικά. Ὁ πρῶτος τόμος τοῦ ἔργου περιέχει τὴν ἀνακεφαλαίωση ὅλων τῶν σχετικῶν ἐρευνῶν, ποὺ ἀφοροῦν σχεδόν τὸ σύνολο τῆς βυζαντινῆς ιστοριογραφίας, καὶ είναι συμπληρωμένος μὲ ἔνα Παράρτημα, ποὺ δείχνει τὸν ἔλεγχο τῶν μελετῶν τοῦ Moravcsik γιὰ τὴ χειρόγραφη παράδοση τῶν κειμένων, μαζὶ μὲ μιὰ πλούσιοτατὴ βιβλιογραφία. Στὸ δεύτερο ὁ συγγραφέας δίνει τὸν κατάλογο (κατ' ἀλφαριθμητικὴ σειρά) τῶν γλωσσικῶν μνημείων, μὲ σχόλια καὶ βιβλιογραφικὰ σημειώματα.

Τὰ *Byzantinoturcica*, ποὺ θεωροῦνται, καὶ δικαιολογημένα, «ἔργο ζωῆς» τοῦ Moravcsik, ἔχουν ἀνεκτίμητη ἀξία γιὰ ὅλους τοὺς ἐρευνητές ποὺ καταπιάνονται μὲ βυζαντινές σπουδές. Δὲν είναι τυχαίο διτὶ ἡ διεθνῆς κριτικὴ δέχτηκε τὸ ἔργο μὲ ἐνθουσιασμό, συγκρίνοντας τὴν ἀξία του μὲ τὴν ἀντίστοιχη *Istoriā* τοῦ Krumbacher. Ἡ δεύτερη ἔκδοση τοῦ ἔργου (Βερολίνο 1959) είναι σχεδόν διπλάσια σὲ ἔκταση.

Τὸ 1936 ὁ Gyula Moravcsik διορίστηκε τακτικὸς καθηγητὴς στὴν ἔδρα τῆς Ἐλληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βουδαπέστης. Ἡ πολύμορφη ἐπιστημονικὴ ἐργασία του θὰ πλουτιστεῖ, ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα, καὶ μὲ ἔνα ἄλλο σπουδαῖο στοιχεῖο, διτὶ

θεωρεῖ καθήκον του δηλ. νά ξυπνήσει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν του γιὰ τὶς βυζαντινὲς καὶ νεοελληνικὲς σπουδές. Οἱ 30 τόμοι τῆς σειρᾶς τῶν Οὐγγροελληνικῶν μελετῶν, ποὺ ἐκδίδονται ὑπὸ τὴ διεύθυνσή του, μαρτυροῦν πόσο γόνιμη ἦταν ἡ ἐργασία του ὡς διδασκάλου καὶ πόσο ὑψηλοῦ ἐπιπέδου ἦταν ἡ ἐπίδοση τῶν μαθητῶν του. Δυστυχῶς δημως, σὰν ἀπὸ μιὰ τραγικὴ σύμπτωση, ποὺ ὀφείλεται, κατὰ ἔνα μέρος, καὶ στὸν πόλεμο, οἱ μαθητές του ἢ πέθαναν πρόωρα ἢ δὲν μπόρεσαν νὰ συνεχίσουν τὴ δραστηριότητά τους στὸν τομέα τῆς βυζαντινολογίας ἢ ἐκπατρίστηκαν. Αὐτὸς ἦταν ὁ μεγαλύτερος καημὸς τῆς ζωῆς του. Μολαταῦτα δὲν ἔπαψε νὰ ἐργάζεται γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸν ὥς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, νὰ μεταδώσει δηλ. στὶς νέες γενιές τὴν ἀγάπη γιὰ τὶς βυζαντινὲς σπουδές.

Ἡ λαμπρότατη πανεπιστημιακὴ σταδιοδρομία δὲν τὸν ἐμπόδισε νὰ συνεχίσει τὸ ἔργο του ὡς ἐρευνητής. Τὸ 1949 δημοσίεψε τὴ νέα κριτικὴ ἐκδοσή του *De administrando imperio* τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου (ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς βασικότερες πηγὲς γιὰ τὴν πρώιμη οὐγγρικὴ ἱστορία). Τὸ ἔργο αὐτὸν εἶχε ἀποπερατωθεῖ σὲ στενὴ συνεργασία μὲ τὸν καθηγητὴ R. J. Jenkins, ὁ δόποιος φρόντισε γιὰ τὴν ἀγγλικὴ μετάφραση τοῦ κειμένου. Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ὁ Moravcsik δὲν γνώριζε ἀκόμη τὴν ἀγγλικὴ γλώσσα, κι ἔτσι δὴλ ἡ σχετικὴ ἀλληλογραφία ἀνάμεσα στοὺς δύο ἐπιστήμονες γινόταν στὰ Ἑλληνικά. Ἡ δεύτερη ἀνανεωμένη ἐκδοση τοῦ *De administrando imperio* ἔγινε τὸ 1962.

Τὸ 1953 ἐκδόθηκε ἔνα νέο ἔργο του *Tὸ Bυζάντιον καὶ ἡ Οὐγγαρία*, ποὺ δίνει μιὰ συνοπτικὴ εἰκόνα τῶν οὐγγροελληνικῶν σχέσεων κατὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο. Ἀνακεφαλίωση μιᾶς πενηντάχρονης καὶ πλέον διδακτικῆς πείρας, συνδυασμένης μὲ τὴν πιὸ ὀλοκληρωμένη ἐπιστημονικὴ δραστηριότητα, εἶναι τὸ βιβλίο του *Eἰσαγωγὴ στὴ βυζαντινολογία* (1966). Πρόκειται γιὰ ἔνα εἰδος ἐγχειρίδιον, γιὰ μιὰ λαμπρή «ἔκθεση ἰδεῶν», ποὺ δὲν περιορίζεται μονάχα στὴν ἀπαρίθμητη τῶν πηγῶν, βοηθημάτων καὶ τῶν κυριότερων ἐκπροσώπων τῆς βυζαντινολογίας (κατὰ χρονες καὶ μὲ τὰ σχετικὰ ἔργα τους). Ἡ *Eἰσαγωγὴ* —ποὺ θὰ πέιξε νὰ μεταφραστεῖ καὶ σὲ ἄλλες γλώσσες, προπάντων στὰ Ἑλληνικά—θίγει καὶ φωτίζει μερικὰ ἀπὸ τὰ πολλὰ καὶ ὡς τόρα ἀκόμη ὕλυτα προβλήματα μιᾶς ἐπιστήμης, ἡ δόποια, μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, εἶχε γίνει «*sine qua non*» γιὸ τὴ μελέτη καὶ ὅλων συναφῶν κλάδων (ὅπως π.χ. ἡ ἱστορία τοῦ Μεσαίωνα, ἡ συνοπτικὴ ἱστορία τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας, κτλ.). Τὸ ἔργο, ποὺ τελειώνει μὲ μιὰ σύντομη ἱστορία τῆς οὐγγρικῆς βυζαντινολογίας, εἶναι ἔνα χρησιμότατο «*adademicum*» τόσο γιὰ τοὺς φοιτητές, ὅσο καὶ γιὰ τοὺς ἐρευνητές, ποὺ θέλουν νὰ βαθύνουν τὶς γνώσεις τους σ' αὐτὸν τὸν τομέα.

Ο Moravcsik συνέχισε τὸ δημιουργικὸ του ἔργο ὡς τὸ τέλος τοῦ βίου του. Τὸ 1967 τυπώθηκε μιὰ συλλογὴ ἀπὸ μελέτες του μὲ τὸν τίτλο: *Studia byzantina*, ἐνῷ τὸ 1970 δημοσίεψε τὴ δεύτερη, συμπληρωμένη καὶ ἀνανεωμένη ἐκδοση τοῦ βιβλίου του *Tὸ Bυζάντιον καὶ ἡ Οὐγγαρία*, αὐτὴ τὴ φορὰ σὲ ἀγγλικὴ μετάφραση, μὲ τὸν τίτλο *Byzantium and the Magyars*.

Κι ἐδῶ σταματάει τὸ ἔργο, σταματάει ἡ ζωὴ ἐνὸς μεγάλου ἐπιστήμονα. Μένει δημως τὸ παράδειγμά του, τὸ δίδαγμά του ὡς ἐπιστήμονα καὶ ὡς ἀνθρώπου: ἡθικὴ ἀκεραιότητα, ταπεινοφροσύνη, δίψα γιὰ καινούριες γνώσεις, ἀκατάπαυστη ἐργατικότητα. Ἡ τελευταία αὐτὴ ἀρετὴ τὸν ὅθισε νὰ ἐργάζεται, ὡς τὶς τελευταῖες μέρες τῆς ζωῆς του, γιὰ τὴν κριτικὴ ἐκδοση (καὶ τὴ μετάφραση στὰ οὐγγρικά) τῶν βυζαντινῶν πηγῶν τῆς οὐγγρικῆς ἱστορίας—ἔργο ποὺ εἶχε μείνει ἡμιτελές καὶ τὸ δόποιο θ' ἀποπερατωθεῖ ἀπὸ τοὺς μαθητές του.

Ο Gyula Moravcsik ἦταν τακτικὸ μέλος τῆς Οὐγγρικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν ἀπὸ τὸ 1945, καὶ ἐπίτιμο ἡ ἀντεπιστέλλον μέλος πολλῶν διεθνῶν ἐπιστημονικῶν ἐταιρειῶν, ἀνάμεσά τους καὶ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπου-

δῶν τῶν Ἀθηνᾶν. Πολλοὶ ἀπὸ μᾶς θὰ θυμοῦνται τὴ σεβαστὴ μορφή του ὡς Ἀντιπρόεδρου τῆς Διεθνοῦς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν — ἀξιώμα ποὺ τὸ θεωροῦσε ὡς τιμητική ἀναγνώριση τοῦ ἔργου τῆς ζωῆς του.

EVA KOPP

ΤΑ ΚΥΠΙΩΤΕΡΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ GYUILA MORAVCSIK

1. Szent László leánya és a bizánci Pantokratör - kolostor. (Ἡ κόρη τοῦ Ἅγιου Λαδισλάου καὶ ἡ μονὴ τοῦ Παντοκράτορος τοῦ Βυζαντίου) A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet Közleményei 7 - 8. Budapest - Konstantinápoly 1923.
2. A magyar történet bizánci forrásai. (Οἱ Οὐγγρικὲς πηγὲς τῆς βυζαντινῆς ιστορίας). A Magyar Történettudomány Kézikönyve I. 6/b. Magyar Történelmi Társulat, Budapest 1934.
3. A magyar Szent Korona görög feliratai. (Οἱ ἑλληνικὲς ἐπιγραφὲς τοῦ Ἅγιου Στέμματος τῆς Οὐγγαρίας). Ertekezések a nyelv - és széptudományi osztály körébol XXV. 5. MTA Budapest 1935.
4. Byzantinoturcica I. Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker. II. Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen. Pàzmány Péter Tudományegyetem Görög Filológiai Intézete, Budapest 1942 - 43. (Νέα ἀναθεωρημένη ἔκδοση): Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Institute für griechisch-römische Altertumskunde, Berlin 1958.
5. Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio. Greek text edited by Gy. Moravcsik. English translation by R. J. H. Jenkins. Pàzmány Péter Tudományegyetem Görög Filológiai Intézete, Budapest 1949. (Νέα ἀναθεωρημένη ἔκδοση) Corpus Fontium Historiae Byzantinae. Vol. I. Harvard University, Center for Byzantine Studies, Dumbarton Oaks. Washington 1967.
6. Bizánc és a magyarság. (Τὸ Βυζάντιο καὶ ἡ Οὐγγαρία). Akadémiai kiadó, Budapest 1953.
7. Constantine Porphyrogenitus, De Administrando imperio. Vol. II. Commentary by Dvornik, R. J. H. Jenkins, B. Lewis, Gy. Moravcsik, D. Obolensky, S. Runciman ed. by R. J. H. Jenkins. Athlone Press, London 1962.
8. Bevezetés a bizantinológiába, (Εἰσαγωγὴ στὴ βυζαντινολογία) Tankönyvkiadó, Budapest 1967.
9. Studia Byzantina, Acad. Scient. Hung., Budapest 1967.
10. Byzantium and the Magyars. Akadémiai Kiadó, Budapest 1970.

Γιὰ μιὰ πληρέστερη βιβλιογραφία τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας τοῦ Gy. Moravcsik βλ. «Die Literarische Tätigkeit von Gy. Moravcsik Zusammengestellt von R. Benedicty» Acta Antiqua Acad. Scient. Hung., tom. X, fasc. 1 - 3 (1962), ποὺ δίνει μιὰν ἔξαντλητικὴν βιβλιογραφία μέχρι τὸ 1962.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΕΓΑΣ

(1893 - 1976)

Σέ ήλικια 83 χρόνων πέθανε στις 22 Οκτωβρίου 1976, υστερ' από μοιραίο αύτοκινητικό χτύπημα, δ διμότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν και ἀκαδημαϊκός Γεώργιος Μέγας. Πρόεδρος τῆς «Ἐλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἐταιρείας (ἀπό τὸ 1960) και Διευθυντής τοῦ Δελτίου Λαογραφία (ἀπό τὸ 1952) δ Γεώργιος Μέγας εἶχε ἀκόμα πολλά νὰ προσφέρει στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, μὲ τὴ ζωτικότητα ποὺ διέθετε, μὲ τὰ ἐνδιαφέροντα ποὺ ἔδειχνε και μὲ τὶς ἐργασίες ποὺ εἶχε προγραμματίσει.

Ο Γεώργιος Μέγας, ποὺ παράλληλα πρὸς τὴ λαογραφικὴ του πληρότητα ἦταν και κλασικὸς φιλόλογος και μεσαιωνοδίφης και νεοελληνιστής, ὅσο κι ἄν πέρασε τὸ μεγάλο μέρος τῆς οἰκογενειακῆς και τῆς ἐπιστημονικῆς του ζωῆς στὴν πρωτεύουσα, ἀνῆκε ψυχικά, ἀλλὰ και ἀπὸ καταγωγή, στὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο. Γεννημένος στὴ Μεσημβρία τῆς 'Ανατολικῆς Θράκης, ἀπὸ πατέρα ἐκπαιδευτικὸ και γλωσσολόγο, τὸν 'Αναστάσιο Μέγα, ἔζησε τὰ παιδικά του χρόνια στὴ Σιάτιστα τῆς Δ. Μακεδονίας, ὅπου και τέλειωσε τὸ Γυμνάσιο. Ἐκεῖ πάλι πρωτοδιορίστηκε καθηγητής, ὅταν πήρε τὸ πτυχίο του ἀπὸ τὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῶν 'Αθηνῶν (1913), και ἀργότερα, υστερα ἀπὸ ἕνα διάλειμμα Σχολάρχου στὶς 'Αχαρνὲς (ὅπου παντρεύτηκε τὴ Σίτσα Παπασωτηρίου), ἥρθε καθηγητῆς σὲ Γυμνάσιο τῆς Θεσσαλονίκης.

Τὴν ἀγάπην και τοὺς δεσμούς του μὲ τὸν Βορρᾶ δὲν διέκοψε ποτὲ δ Γεώργιος Μέγας, τόσο μὲ τὰ δημοσιεύματα ὅσο και μὲ τὶς δραστηριότητές του, ἀφοῦ και πρόεδρος τῶν Συλλόγων Θρακῶν και Βορείων Ἐλλήνων εἶχε ἀναδειχθεῖ, και ὑπέρμαχος τῶν ἔθνικῶν θεμάτων τοῦ Βορρᾶ ἐκδηλωνόταν μὲ μαχητικότητα.

Τὰ γενικότερα λαογραφικά του ἐνδιαφέροντα ἀρχισαν ἀπὸ τὰ φοιτητικά του χρόνια, ὅταν, μαθητῆς τοῦ Νικολάου Πολίτη, ἀναλάβαινε στὸ Φροντιστήριο νὰ πραγματευθεῖ θέματα, ποὺ ἡ ἀμεση δημοσίευσή τους στὸ περιοδικὸ Λαογραφία («Θυσία ταύρων και κριῶν ἐν τῇ ΒΑ Θράκῃ» τόμ. 3, 1912, «Παραδοσίες περὶ θησαυρῶν» τόμ. 4, 1913) δείχνει και τὴν ἐπαινετικὴ ἔγκρισή τους ἀπὸ τὸν μεγάλο δάσκαλο Πολίτη.

Τὸ 1920 δ Γεώργιος Μέγας ἀποσπάστηκε Συντάκτης στὸ νεοσύστατο Λαογραφικὸ 'Αρχεῖο τῶν 'Αθηνῶν, κι ἔπειτα ἔφυγε γιὰ μεταπτυχιακές σπουδὲς στὴ Γερμανία (1926 - 1930), ὅπου παρακολούθησε ἀρχαία ἐλληνικὴ φιλολογία και λαογραφία. (Ἡ δεύτερη παρουσίαζε ἐκεῖ τότε σοβαρὴ θεωρητικὴ και ἀρχειακὴ ἀνάπτυξη).

Γυρίζοντας στὴν Ἐλλάδα ἐδίδαξε κλασικὴ φιλολογία στὸ 6ο και στὸ 8ο Γυμνάσια τῶν 'Αθηνῶν, ὅπου ἔδειξε και παιδαγωγικές ἀρετές (δ γράψων τὸν πρόφτασε συνάδελφο στὸ 8ο) και ἐπιδόθηκε στὴ σύνταξη σχολικῶν Γεωγραφιῶν και Νεοελληνικῶν 'Αναγνωσμάτων.

Τὸ 1936 διορίστηκε Διευθυντής τοῦ Λαογραφικοῦ 'Αρχείου τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν, ποὺ ἀπὸ τὴν ἴδρυσή του (1918) τὸ εἶχαν διευθύνει οἱ Στίλπων Κυριακίδης, Γ. Ν. Πολίτης και Πέτρος Φουρίκης. Ἀρχισε ἀπὸ τότε ἡ συστηματικὴ λαογραφικὴ ἀπαρχόληση και ἀνάδειξη τοῦ Γεωργίου Μέγα, ποὺ παρέμεινε Διευθυντής τοῦ 'Αρχείου ὡς τὸ 1956, ἐκλέχτηκε ἔκτακτος και ἔπειτα τακτικὸς καθηγητῆς τῆς Λαογραφίας στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν (1947 - 1961) και ἔπειτα 'Ακαδημαϊκός (τὸ 1970).

Οι δραστηριότητες τοῦ Γεωργίου Μέγα μποροῦν νὰ χωριστοῦν σὲ ἀρχειακές, διδακτικές και συγγραφικές. Στὸ Λαογραφικὸ 'Αρχεῖο ἴδρυσε ἀπὸ τὸ 1939 τὴν 'Επετηρίδα, ποὺ ἀνύψωσε ἀμέσως τὴ λαογραφικὴ ἔρευνα σὲ ἐπίπεδο ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων

καὶ περιέλαβε συστηματική βιβλιογραφία τῶν δποιωνδήποτε Ἑλληνικῶν λαογραφικῶν ἐκδόσεων. Ὁργάνωσε ἀποδοτικότερα τὴν συγκεντρωτικὴν καὶ ταξινομικὴν ἔργασία τοῦ Ἀρχείου, ἐνισχύοντας τὸ προσωπικό του μὲν ἀποσπάσεις (δι γράφων προσελήφθη ἔτσι τὸ 1938) καὶ συντάσσοντας τὰ Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, ἀναλυτικά ἔρωτηματολόγια, ποὺ ἡ Ἀκαδημία τὰ ἔστελνε δωρεάν στοὺς δημοδιδασκάλους ἢ ἄλλους ἐνδιαφερομένους τῆς χώρας. Ἐσυστηματοποίησε τὶς ἀποστολές τοῦ προσωπικοῦ ἀναλαβαίνοντας καὶ ὁ ἴδιος τὸ ἔργο αὐτὸ (τὸ 1939 ἔργαστηκε κοπιαδέστατα στὴ Λήμνο), ἀνανέωσε τὶς δραστηριότητες τῆς «Ἐθνικῆς Μουσικῆς Συλλογῆς» (ἰδρυμένης ἀπὸ τὸ 1914) καὶ προχώρησε σὲ σχέδια καὶ ὑπομνήματα γιὰ τὴν Ἰδρυσην Λαογραφικοῦ Μουσείου.

Ἐνθαρρυντικός γιὰ συγκέντρωση καὶ δημοσίευση λαογραφικῆς ὥλης καὶ μελετῶν ἦταν καὶ ὁ ρόλος τοῦ Γεωργίου Μέγας ὡς Διευθυντοῦ τοῦ Δελτίου τῆς Λαογραφίας, δπο, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Πολίτη καὶ τοῦ Κυριακίδη, καλοῦσε τοὺς Ἑλληνες λαογράφους νὰ συνεργαστοῦν, προσφέροντας πρόθυμα τὶς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ καὶ στοὺς φοιτητές του.

Τὴν Λαογραφίαν ὁ Γεώργιος Μέγας ἐδίδασκε μὲ βάση τὸ ἀξονικό διελληνικό πνεῦμα τῆς παραδοσιακῆς μας συνέχειας, ἀπὸ τὰ ἀρχαιότατα χρόνια ὅως σήμερα, δπως τὸ ἀκολούθησαν καὶ οἱ Πολίτης, Κυριακίδης, Κουκουλές καὶ οἱ νεώτεροι. Ἐπίστευε πολὺ κι ἐπέμενε στὴν αὐτοτέλεια τῆς εἰδικῆς μορφῆς τῆς Λαογραφίας (Volkskunde καὶ Folklore) καὶ δὲν ἀγαποῦσε νὰ τὴν συγχωνεύουν μὲ τὴν Ἐθνογραφία, Ἐθνολογία, Ἀνθρωπολογία, οὔτε νὰ τῆς ἀλλάξουν τὸν ἑλληνικὸ δρό. Στὶς θεωρητικὲς ἐρμηνείες καὶ ἀναλύσεις του ἀκολουθοῦσε περισσότερο τὶς γερμανικὲς ἀπόψεις γιὰ τοὺς σκοπούς καὶ τὸν ρόλο τῆς Λαογραφίας, ποὺ τοὺς ἤθελε κυρίως ψυχογνωστικούς: «Ἐργον τῆς Λαογραφίας, ὡς ἐπιστήμης τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ (γράφει), εἶναι ἡ ἔξετασις τῶν δημιουργικῶν δυνάμεων τῆς Ἐθνικῆς ψυχῆς, σκοπός δὲ ἀπότερος ἡ γνῶσις τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ιδιοσυστασίας τοῦ ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ, ἐν τῷ πλαισίῳ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους» (*Εἰπαγρογῇ εἰς τὴν Λαογραφίαν*, Ἀθ. 1967, σ. 12).

Ο Γεώργιος Μέγας δὲν ἔγραψε στὴ δημοτική, χωρόταν δημος τὸν αὐτούσιο λαϊκό λόγο καὶ τὸν ἐπρόβαλλε στὶς περιγραφές του, καὶ δὲν ἐμπόδισε ποτὲ (κατὰ τὴν παλιὰ ἄλλωστε παράδοση τοῦ περιοδικοῦ) συνεργασίες δημοτικιστῶν στὴ Λαογραφία.

Ἄπὸ τὰ μαθήματά του οἱ φοιτητὲς ἐνημερώνονταν καὶ γιὰ τὴ διεθνὴ κίνηση, ίδιως τὴν παλαιότερη. δπως καὶ ἀπὸ τὶς σελίδες τῆς Λαογραφίας τὸ εὐρύτερο κοινὸ τῶν ἀναγνωστῶν τῆς μάθαινε γιὰ τὰ διεθνὴ Συνέδρια, γιὰ τὶς ξένες ἀπόψεις καὶ θεωρίες, καθὼς καὶ γιὰ τὰ βιβλία ποὺ ἐκδίδονταν. Ο Γεώργιος Μέγας ἤταν πληθωρικά ἐνημερωτικός γιὰ δσα ἐγνώριζε, δην καὶ κρατοῦσε τὶς ἐπιφυλάξεις του γιὰ θεωρίες καὶ λαοὺς (κάποτε καὶ γιὰ πρόσωπα) ποὺ δὲν ἀγαποῦσε.

Η συγγραφική δράση του ἤταν ἐπίσης πληθωρική. Ἀνήκει καὶ δι Γεώργιος Μέγας στοὺς χαλκέντερους συγγραφεῖς λαογράφους, ποὺ ἵσως ἡ Ἰδια ἡ πληθύρα τῶν λαογραφικῶν θεμάτων (ποὺ εἶναι θέματα ζωῆς) τοὺς ἀναγκάζει νὰ πολυγράφουν. Ο ίδιος ἀναγράφει δὲς τὸ 1966, περὶ τοὺς 175 τίτλους συγγραφικῶν δραστηριοτήτων του, ποὺ ἀσφαλῶς ἔχουν γίνει 200 ὡς τὸν θάνατό του.

Ἄλλα ὁ Γεώργιος Μέγας, κοντά στὴ Λαογραφία, ἔξεδήλωνε καὶ ἄλλα φιλολογικά ἐνδιαφέροντα, κι ἔτσι δέξηγεται δτὶ στὴν ἀρχὴ περίπου καὶ στὸ τέλος τῆς συγγραφικῆς δράσης του τὸν ἀπασχόλησαν δὲς μεσαιωνικά ποιήματα: «Ἡ Θνσία τοῦ Ἀβραάμ (ἀπὸ τὸ 1935) καὶ ἡ Κοσμογένησης τοῦ Γεωργίου Χούμινου (τὸ 1975). Πολὺ χρόνο καὶ ζῆλο διέθεσε ἐπίσης ὁ Γεώργιος Μέγας νὰ μελετήσει τὸ τεχνικότερο θέμα τῆς λαϊκῆς Ἀρχιτεκτονικῆς, δίνοντάς μας ἐργασίες γιὰ σπίτια τῆς Θράκης, τῆς Λήμνου, τῆς Θεσσαλίας, Δωδεκανήσου, Καστοριᾶς, Σιάτιστας, Ἀνδρου ἢ, συνθετικότερα, γιὰ τὴν Ἑλληνική

οίκια (1949). Σημαντική ήταν ή προσφορά του στά διληνόπουλα, με τη φροντισμένη σειρά τῶν *Παραμυθιῶν* του (Α' 1956, Β' 1962), ἐπίσης και ή συστηματοποίηση τῶν γνώσεών μας γιὰ τὰ λατρευτικά έθιμα, μὲ τὸ βιβλίο του *'Ελληνικαὶ ἑορταὶ* (1956). Γιὰ τὸ ξένο κοινό, δι Γεώργιος Μέγας ἔχει γράψει πολλές ἐργασίες του στὰ γερμανικά, ἀλλὰ εἶναι και ἀπὸ τοὺς περισσότερο μεταφρασμένους ὡς τώρα λαογράφους μας. Τὰ *'Ελληνικὰ παραμύθια*, ή *'Ελληνικὴ οἰκία* και αἱ *'Ελληνικαὶ ἑορταὶ* χρησιμοποιήθηκαν πολὺ στὸ ἔξωτερικό, και εἶναι χαρακτηριστικὸ διτὶ παραμύθια ἀπὸ τὴ Συλλογὴ του μεταφράστηκαν και ἀγαπήθηκαν στὴ Βουλγαρία, Τσεχοσλοβακία, Οὐγγαρία (μεταφρ. Δ. Χατζῆς), κι ἐπίσης στὴ Δανία, Σουηδία και Γερμανία.

Δὲν θὰ χρειασθεῖ νὰ παραθέσω, ἔξελικτικά η ἐπιλεκτικά, τὶς ἐργασίες τοῦ Γεωργίου Μέγα. Ή πλήρης βιβλιογραφία τους, τουλάχιστον ὡς τὸ 1967, εἶναι διπλὰ δημοσιευμένη: στὸ ἀντοτελὲς τεῦχος *'Ἐπιστημονικῆς σταδιοδοσίας*, δράσεως και ἐργασιῶν του (Αθ. 1966) και στοὺς τόμους 25 (1967) και 26 (1968 - 69) τῆς *Λαογραφίας*, ποὺ ἀφιέρωσε «εἰς τιμῆν του» ή *'Ελληνικὴ Λαογραφικὴ Ἐταιρεία*, και διπού δημοσιεύονται αὐτούς παλεῖστα ἀπὸ τὰ μελετήματά του. Ἀπὸ τότε και ἐπειτα μπορῶ νὰ σημειώσω ὡς σημαντικότερες ἐργασίες του (παραλείποντας τὶς πολλές βιβλιοκρισίες και τὰ κείμενα ἀνακοινώσεών του στὰ Συνέδρια): «Τὸ τραγούδι τοῦ Γεφυριοῦ τῆς *'Αρτας*» (*Λαογρ.* 27, 1971), «Ἡ περὶ μετανοίας τοῦ Λώτ ἀπόκρυφος παράδοσις και αἱ σχετικαι μὲ αὐτὴν λαϊκαὶ διηγήσεις» (*Λαογρ.* 28, 1972), «Ἡ ἔννοια και δι χαρακτὴρ τῶν *'Αναστεναρίων*» (*Λαογρ.* 29, 1974), «Τὸ παραμύθι τοῦ *'Ερωτος* και τῆς Ψυχῆς εἰς τὴν νεοελληνικὴν παράδοσιν» (*Πρακτικὰ Ἀκαδ. Ἀθηνῶν*, τόμ. 45, 1970) μὲ ἀντοτελὴ ἐκδοση στὰ γερμανικά: *Das Märchen von Amor und Psyche in der griechischen Volksüberlieferung* (*Πρακτικαὶ Ἀκαδ. Ἀθηνῶν*, τόμ. 30, 1971), και *Γεωργίου Χούμουν*, *'Η Κοσμογέννησις*, Κριτικὴ ἐκδοσις (Κέντρον *'Ερεύνης* τοῦ Μεσαιων. και Νέου *'Ελληνισμοῦ* τῆς *'Ακαδημίας *'Αθηνῶν**, 1975).

Μιὰ ἀπὸ τὶς εὐτυχεῖς ώρες τοῦ Γεωργίου Μέγα, ὡς Προέδρου τῆς *'Ελληνικῆς Λαογραφικῆς Ἐταιρείας*, ήταν τὸ 1964, ὅταν ἔβλεπε νὰ διεξάγεται μὲ ἐπιτυχίᾳ στὴν *'Αθήνα* τὸ Τέταρτο Διεθνὲς Συνέδριο τῶν Λαϊκῶν Διηγήσεων, ποὺ τοῦ εἶχε ἀναθέσει ή *International Society for Folk - Narrative Research*. Τὸ Συνέδριο ἐκεῖνο (1 - 6 Σεπτεμβρίου) ὅχι μόνο προώθησε σοβαρὰ τὴν Ἑλληνικὴ και διεθνὴ λαογραφικὴ ἔρευνα — μὲ τὴν παρουσία και τὴ συμμετοχὴ πολλῶν νέων ἐπιστημόνων στὶς συζητήσεις — ἀλλὰ και πρώτη φορὰ ἐπρόβαλε τὴν *'Ελλάδα*, σ' ἕνα σοφὸ διεθνὲς κοινό, ὅχι μὲ τὶς κλασικές ἀρχαιότητες ἀλλὰ μὲ τὴ σύγχρονη λαϊκὴ τῆς ζωῆ. *'Επίτευγμα* τοῦ Γεωργίου Μέγα (ποὺ τὸ ἔξτιμησαν ξεχωριστά οἱ ἐμπειροὶ σύνεδροι) ήταν ή ταχύτατη δημοσίευση τῶν ἀνακοινώσεων και τῶν πρακτικῶν τοῦ Συνεδρίου, στὸν 22ο τόμο τῆς *Λαογραφίας*, ποὺ ἐκδόθηκε κι - λας τὸ 1965 (μὲ 615 ξενόγλωσσες σελίδες).

Ἄλλη ἀπὸ τὶς σημαντικότερες ἐργασίες τοῦ Γεωργίου Μέγα, ποὺ μὲ ἐνδιαφέρον ἀναμένει τὴν δλοκλήρωσή της ή διεθνῆς ἔρευνα, εἶναι ή σύνταξη τοῦ Καταλόγου τῶν Ἑλληνικῶν παραμυθιῶν, μὲ τὴν ἐνσωμάτωσή τους στὸ διεθνὲς σύστημα *Aarne - Thompson*. Τὴ σύνταξη ἀυτὴ δι Γεώργιος Μέγας εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ νωρίς, ἀλλὰ ή συγκέντρωση τοῦ πλήθους τῶν παραλλαγῶν, ποὺ τώρα ξεπερνοῦν τὶς 17.000, και ή βαθμιαία κατάταξή τους χρειάστηκαν πολὺ χρόνο, χωρὶς νὰ δώσουν τὴ χαρὰ τοῦ τέλους στὸν συντάκτη τους. *'Απομένει* μισοέτοιμο τὸ ἔργο γιὰ τοὺς διαδόχους (ὑπολογίζουμε πολὺ στὸν συνάδελφο κ. Μ. Μερακλή). Και ή ὑπόσχεση τῶν *Folklore Fellows Communications* ἀποτελεῖ μιὰ πολὺ αισιόδοξη προοπτική.

Στὸ περιοδικὸ *'Ελληνικὰ ὁ Γεώργιος Μέγας* σημειώνεται μὲ δυὸ παρουσίες: στὴ

μιά μέ τη μελέτη του «Γεροντοκτονία» (τόμ. 5, 1932, 351 - 60) και στήν άλλη μὲ κριτική τοῦ βιβλίου του 'Η Θυσία τοῦ Ἀβραὰμ (2η ἔκδ.) ἀπὸ τὸν Λίνο Πολίτη (τόμ. 14, 1956, 526 - 32).

Αναμφισβήτητη ἀρετὴ τοῦ Γεωργίου Μέγα, σ' ὅλο τὸ διάστημα καὶ τὶς μορφὲς τῶν δραστηριοτήτων του, ἦταν ἡ ἐργατικότητα. Ἐπρογραμμάτιζε ἡ ἐπιχειρούσε πολλά καὶ τὰ πρόφτανε. Ἀκολούθησε μὲ πίστη τῇ γραμμῇ ποὺ χάραξε στήν Ἑλληνικὴ Λαογραφία δ. Ν. Γ. Πολίτης (ὅπως τὴν είχε ἀκολουθήσει καὶ δ. Κυριακίδης), ἀσχετα πρὸς μερικὲς παραλλαγὲς καὶ ἀποκλίσεις ἀπόψεων. Καὶ πρόσεξε τὴν ἀποθησαυριστικὴ πλευρὰ τῆς περισυλλογῆς τοῦ λαϊκοῦ βίου, ποὺ είναι πάντα πρωταρχικὴ καὶ ἐπείγουσσα. Αὐτὸς ἔνδιαφέρει βασικά. Γιατὶ, δποιουσδήποτε δριζόντες ἀντικρίσει καὶ δποιεσδήποτε κατευθύνσεις μεθόδων καὶ ἐρευνῶν πάρει ἡ Ἑλληνικὴ Λαογραφία (άκομα καὶ ἀν ἐνσωματωθεῖ στήν Ἐθνολογία ἡ τὴν Πολιτιστικὴ Ἀνθρωπολογία), ποτὲ δὲν θὰ πάψει νὰ χρειάζεται ἡ νὰ ἔχει χρέος νὰ ἐρευνᾶ τὸν ἐθνικὸ λαϊκὸ βίο καὶ πολιτισμό, μὲ τοὺς ιστορικοὺς, φιλολογικοὺς καὶ βιωματικοὺς τρόπους ποὺ ἔγκαινιασε δ. Ν. Γ. Πολίτης καὶ ποὺ ἀκολούθησαν ἡ συστηματοποίησαν οἱ συνεχιστές του.

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ